Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Kultuuriteaduste instituut
Kirjanduse ja teatriteaduse osakond

ÖKOLOOGILISED VAATEPUNKTID HASSO KRULLI ESSEISTIKAS

Eesti kirjanduse eriala bakalaureusetöö

Heldi Marleen Lang

Juhendaja: kaasprofessor Mart Velsker

2023

Sisukord

Sissejuhatus ... 3
1. Teoreetiline taust ... 7
1.1 Kirjandusökoloogia ... 7
1.2 Esseistika ... 10
2. Loomad ... 11
2.1 Looma mõiste inimestele ... 12
2.2 Inimeste suhtumine loomadesse ja moraalne käitumine ... 14
2.3 Loomakaitse ... 17
2.4 Loomaeetika kajastamise problemaatika ... 17
3. Kliimakriis ... 20
3.1 Maailma lõppemisest ... 20
3.2 Vajalikud muudatused ... 21
4. Timothy Morton ... 24
4.1 Tume ökoloogia ... 24
4.2 Veider essentsialism ja ökognoosis ... 25
4.3 Kuues väljasuremislaine ... 27
4.4 Mortoni seisukoht kliimakriisi osas ... 28
5. Arne Næss ... 30
5.1 Süvaökoloogia ... 30
5.2 Süvaökoloogia põhimõtted ... 31
6. Pentti Linkola ... 33
6.1 Hüperrealism ja normaliseeriv ühiskond ... 33
6.2 Ühiskonnaökoloogia ... 34
Kokkuvõte ... 37
Kirjandus ... 40
Summary ... 43

Sissejuhatus

Hasso Krull (snd. 1964) on eesti luuletaja, kes kirjutab ka esseistikat ja on avaldanud rohkelt tõlkeid. Krull hakkas oma loomingut avaldama enne Nõukogude Liidu lagunemist, kuid taasiseseisvunud Eesti algusaastad oli see aeg, mil temast sai oluline isik eesti kirjandusmaastikul. Selle sajandi alguses hakkas ta oma loomingusse põimima folkloori ja müüte, millega ta soovib näidata, et loomismüüdil on fundamentaalne ja loov roll kõikides kultuurides. (Ojam n.d.) Vaadates seda, kui populaarne on Krulli luule tema kaasajal, võib oodata, et ta jääb oluliseks autoriks ka tulevases eesti kirjandusloos. Seega on oluline tema loomingut uurida ka tänapäeval, et säiliks tervikpilt Krulli teostest ja tema mõjudest ning mõjutajatest. Seni on peamiselt uuritud Hasso Krulli luulet ning peetud tema esseistikat selle lisanduseks või selgituseks. Oluline on aga ka tema esseistika eraldiseisev analüüs: kuigi seoseid luulega ei saa täiesti kõrvale jätta, saab ikkagi uurida Krulli loomingut, asetades esseistika esimesele kohale.

Tõnu Viik on Hasso Krulli tekstide lugemise kohta kirjutanud nii: „Hasso Krullist on lugemise käigus saanud autor Foucault' mõttes: ta on tekstide funktsioon, mille abil ma ühte mulle tuttavat gruppi neist liigitan ja mõtestan. Tunnen Hassot ka isiklikult, aga autorifunktsioon domineerib tema psühhofüsioloogilise üksuse üle." (Viik 2019: 40) Lisaks pöörab Viik tähelepanu Krulli omapärasele ja samas erakordselt selgele keelekasutusele (samas: 41). Ta võrdleb Krulli mütopoeesiat Valdur Mikita omaga, sest mõlema puhul neist on müüdid „intellektuaalselt stimuleerivad", kuid samas ei ole need poliitiliselt aktuaalsed ega üritagi seda olla (samas: 43).

Soovin töös näidata Hasso Krulli huvi ja pädevust arutleda keskkonda puudutavate küsimuste üle. Ökoloogia temaatikat on ka Krulli luules, kuid selgemini ilmneb see just esseedes ja nende põhjal on lihtsam tema luulet mõista. Lisaks on oluline esseistika žanr, sest essee määratlus on suhteliselt lai ja piir essee ning arvamusartikli vahel on hägune. Kliimakriisi valguses on ökoloogia omandanud uue eetilise mõõtme ja muutunud poliitiliste debattide osaks. Krull kajastab ka mitmete teiste autorite arvamusi selles valdkonnas, kuid seni pole need seisukohad eriti suurt tähelepanu pälvinud, seega saan oma töös ka neid

autoreid veidi konkreetsemalt analüüsida ja kajastada. Probleemi käsitluse üks tahk on seegi, et kirjandusökoloogilist analüüsi on Eestis rakendatud võrdlemisi vähe.

Töö kõige üldisem eesmärk on luua terviklik uurimus Hasso Krulli ökoloogilistest seisukohtadest ja vaatepunktidest. Sellest tulenevad konkreetsemad eesmärgid on uurida, kuidas on teised kirjanikud Krulli vaateid mõjutanud ja milline on vastukaja Krulli ökoloogiateemalistele esseedele. Nendest eesmärkidest tulenevalt juhindun bakalaureusetöös järgnevatest küsimustest:

- Milliseid keskkonda puuduvataid vaatepunkte Hasso Krull oma esseistikas käsitleb ja millised on tema seisukohad nende suhtes? Kuidas ta neid vaatepunkte käsitleb?
- Millised ökokriitilise suuna mõtlejad on Hasso Krulli mõjutanud ja kuidas see mõju on avaldunud tema esseistikas?

Peamised ökoloogilised teemad, millega Krull tegeleb, on loomad ja kliimakriis. Need teemad moodustavad töö esimesed kaks sisupeatükki. Ülejäänud kolm sisupeatükki olen koostanud keskendudes kolmele Hasso Krulli kõige enam mõjutanud ökoloogiaalasele kirjanikule: Timothy Morton, Arne Næss ja Pentti Linkola. Töö põhineb peamiselt Hasso Krulli käesoleval sajandil avaldatud esseekogudel, sest varem ei olnud kliima ja ökoloogiaga seotud mõtlusteemad veel päevakajased. Seega kasutan Krulli esseekogusid „Mõistatuse sild“ (2016), „Nimetu kogukond“ (2022b) ja „Imelihtne tulevik“ (2020a). „Tänapäeva askeesi“ (2020b), mida Krull peab luuleks, kuid mida saab pidada ka lühiproosaks või -esseedeks, kasutan peatükkide motode allikana. Peale selle kasutan veel Krulli artikleid teiste teemakohaste autorite kohta ja teiste autorite kirjutatud artikleid Krull ökokriitiliste tekstide kohta. Töö raamidesse ei kuulu Hasso Krulli luule. Samuti jääb fookusest välja Krulli varasem looming ehk enne 2000. aastat ilmunud teosed, sest sel ajal polnud uurimise all olevad küsimused avalikku debatti veel jõudnud.

Olenemata sellest, millise nurga alt täpselt ökoloogiat või loodust käsitleda, on see suuremal või väiksemal määral seotud kliimakriisiga. Mõisted ökoloogia, kliimakriis ja loodus on omavahel tihedalt seotud ning Krulli esseistikas on neid raske omavahel eristada. Samas pole see ka vajalik, sest tegu on mõistete süsteemiga ja kompaktse teemaga. Töö pealkirjas ja töös üldiselt kasutan peamiselt ökoloogia mõistet, sest see on katusmõiste teistele mõistetele ja

see on üks keskne mõiste ühiskondlikus debatis kliimakriisi teemal. Kirjandus ja ökoloogia võivad esmapilgul tunduda isegi vastandlikud valdkonnad, sest kirjandus kuulub humanitaariasse ja ökoloogia puhul on tegu loodusteadusega, aga oma tööga tahan näidata kahte puutepunkti nende vahel. Esiteks on ökoloogia selline valdkond, mis tungib kõikidesse teistesse valdkondadesse, sest see on nii laiahaardeline ja aktuaalne. Teiseks on kirjandus keskne meedium, mis aitab avada ja inimestele lähemale tuua valdkondi, mis muidu tunduvad kauged ja keerulised.

Peamiselt kasutan kvalitatiivselt meetodit, sest kasutatavad allikad ei ole kvantitatiivseks uurimiseks kohased. Ühtlasi rakendan diskursuseanalüüsi, sest keeruline oleks vaadelda ökoloogiat ühiskonnast eraldiseisvana. Kõige konkreetsemaks lähenemisviisiks siinses töös on ökokriitika ehk kirjandusökoloogia. Kindlasti on siinsest tööst kasu neile, kes edaspidi Krulli loomingut uurivad, isegi kui seda tehakse mingi teise nurga alt, sest esseistika annab otsesema vaate kirjaniku mõttemaailma, kui luule või proosa. Laiemalt võiks uurimus olla abiks ökokriitikaga tegelejatele. Kuna töö uurimisobjekt paikneb erinevate valdkondade piirialal, siis saavad sellest kasu ka ökoloogiaga tegelejad, näiteks oma vaatenurgast valdkondade lõimingu näitamiseks või lihtsalt silmaringi laiendamiseks. Töö põhjal võib veenduda selles, kui tugevalt on ökoloogia põimunud humanitaarvaldkonda.

Konkreetselt minu valitud teemale vastavad uuringud seni puuduvad: keegi ei ole veel uurinud Hasso Krulli loomingut ökokriitilise nurga alt. Ökokriitilist analüüsi on kirjandusteksti analüüsis rakendanud Tõnis Vilu oma magistritöös „Ökokriitilise analüüsi võimalustest Uku Masingu loodusteksti „Mälestusi taimedest“ näitel“ (2014), kus ta uurib ka ökokriitika ajalugu ja kujunemist eri piirkondades, ka Eestis eraldi. Kaudsel viisil puudutab teemat Maris Mägi oma bakalaureusetöös „Vilsandi-kirjanduse geokriitiline analüüs“ (2017), aga Krull pole seal keskne autor, vaid lihtsalt vähesel määral mainitud. Lisaks põhineb sarnasel analüüsil Evelyn Fridolini magistritöö „Peipsi-kirjanduse geokriitiline analüüs“ (2015) Samas on Krull ise uurinud mitmeid selle valdkonna autoreid, näiteks Timothy Morton, Pentti Linkola, Arne Næss. Neid uurimusi, mis on pigem arutlused ja ülevaated kui teadusuurimused, kasutan oma töö allikatena. Leidub ka arvustusi Krulli esseistika kohta, kus seda teemat käsitletakse, näiteks Joosep Susi ja Jaak Tombergi artikkel „Kirjutus ja ettekirjutus“ (2021). Kirjandusökoloogiat on Eestis uurinud näiteks Kadri Tüür,

kelle artiklis „Kirjandusökoloogia kohasusest“ (2000) kirjeldatud meetodeid kasutan oma töös.

1. Teoreetiline taust

1.1 Kirjandusökoloogia

Enne uurimuse sisuni jõudmist on oluline lahti mõtestada selle kesksed mõisted ja meetodid. Kuna kirjandusökoloogia ei ole Eestis eriti levinud viis kirjandust uurida, siis teen ülevaate selle olemusest ja peamistest eelistest ning väljunditest. Ökoloogialeksikoni (Masing 1992: 282) kohaselt on ökoloogia „teadus organismide, nende populatsioonide ning koosluste ja keskkonnatingimuste vastastikuseist suheteist“. Seega kuuluvad ökoloogia alla nii loomad, inimesed, taimed kui ka kõik muud maailmas eksisteerivad organismid, näiteks mikroobid. Konkreetsemalt võiks uuritavat haru nimetada globaalökoloogiaks, mis tegeleb biosfääriga ehk uurib Maa terviklikku süsteemi. Varasemalt, näiteks selle leksikoni avaldamise ajal (kuigi seal on mainitud ka loodusvarade aruka kasutamise ja keskkonnasaaste küsimuste olulisust (samas)), oli ökoloogia selgelt loodusega tegelev teadus, mida võiks kõrvutada bioloogiaga ja mille puhul sotsiaalse poole osakaal on väike. Tänapäeval on see mõiste kliimasoojenemise ja inimeste loodusele tekitatud kahjude tõttu saanud uue varjundi: tegu ei ole pelgalt loodusteadusega, vaid pidevalt ühiskonnas teemaks oleva valdkonnaga, milles tehtavatest valikutest oleneb kõigi inimeste heaolu ja tulevik.

Ökoloogia eripäraks on, et see on alati seotud kohaga: oluline on, kuidas erinevad organismid keskkonnas omavahel suhestuvad ja seega toimub uurimine selle keskkonna piires. Teiseks ökoloogia eripäraks on, et uuritakse suhteid kõigi süsteemi osade vahel. Seda on keeruline teha loodusteadustele omaste skeemidega, sest kõik võimalikud suhted ja seosed lihtsalt ei mahu sellistesse raamidesse. (Tüür 2000: 172–173) Siinses töös on teoreetiliseks lähtekohaks konkreetsemalt kirjandusökoloogia, mis on kirjanduse ja ökoloogia koostöös tekkinud uurimissuund. Sellest tulenevalt kasutan konkreetsemaid kirjandusökoloogia meetodeid, millest siin peatükis juttu tuleb. Kirjandusökoloogiaga paralleelne mõiste on ökokriitika, mis on teadus kirjanduse ja füüsilise keskkonna suhetest (Glotfelty 1996: xviii). Kasutan neid mõisteid töös samatähenduslikena. Allikatele viidates kasutan sealset mõistet. Ökokriitika mõiste on laiemalt kasutatud ja suhestub paremini rahvusvaheliste suundadega, sest on otseselt seotud mõistega „*ecocriticism*“ (Vilu 2014: 10–11).

Kirjandusökoloogias on oluline keskkond, kus kirjandusteosed kas on loodud või mida need kajastavad (Lehari 1997). Täpselt nagu inimene on ka tekst igal juhul osa keskkonnast, sest selles avalduvad tingimused, milles tekst on loodud ja millesse ta luuakse. (Tüür 2000: 173) Teksti puhul on seega kaks keskkonda: teose loomise keskkond ja teoses olev keskkond, milles tegevus toimub. Kirjanduses saab näiteks kirjeldada keskkonda, mida enam ei eksisteeri (ajalooline kirjandus), mida veel ei eksisteeri, aga mis saaks teoreetiliselt reaalne olla (düstoopiakirjandus), ja mis ei saaks kunagi reaalselt eksisteerida (fantaasiakirjandus). McDowell (1996: 383) on välja toonud neli erinevat viisi, kuidas kirjandusökoloogiat uurimuses rakendada saab.

Esimene viis on see, et analüüsitakse teoseid, millega ollakse juba varem tuttavad, aga seda tehakse uue nurga alt (*ecocritical re-reading)*. Enamasti on need teosed sellised, mis on juba kirjandusklassikaks saanud, aga tegu võib olla ka lihtsalt tuttavate tekstide või autoritega. See uurimismeetod ei eelda, et teksti sisu oleks ökoloogiaga või loodusega seotud, vaid uurimiseks sobivad kõik tekstid. Siin uurimuses on see uurimismeetod peamine, kuid enamus tekste, mida uurin, on ka suuremal või väiksemal määral loodusega seotud. Selline lähenemine sarnaneb ideoloogilisest teistele suundadele, näiteks feministlikule kirjandusuurimusele, kus analüüsitakse tekste feministlikust vaatepunktist (Tüür 2000: 174–175).

Selle meetodi raames saab vaadelda ka nende kirjanike tekste, kelle teostesse on loodus sisse kirjutatud. Tammsaare jaotas eesti kirjanikke „matsi“ ja „vurle“ tüüpideks selle järgi, kuidas nad loodust oma teostes kujutasid. „Mats“ on selline kirjanik, kes suhtub loodusesse nagu talupoeg ehk looduses toimetamine on nende jaoks loomulik. Sellised kirjanikud on eesti kirjanduskaanonis näiteks Tammsaare ise, Mats Traat ja Friedebert Tuglas. „Vurle“ kirjanikud on aga linnamehed ja nende teosed on kirjutatud pigem looduskaugest vaatepunktist. Sellised olid näiteks nooreestlaste kogud ja ka August Gailiti teosed. (Tüür 2000: 175) Selle eristuse põhjal võiks Hasso Krulli pidada pigem „matsi“ tüüpi kirjanikuks, sest ta peab inimese ja looduse koos eksisteerimist ning toimimist oluliseks.

Teine viis kirjandust uurida on vaadelda seda kirjandust, mis kujutabki peamiselt loodust. Selline kirjandus on enamasti kujutab inimese suhet metsiku loodusega kui millegi hirmsa ja ekstreemsega. (McDowell 1996: 383) Eestis on selliseid raamatuid kirjutatud vähe, sest

eestlase jaoks on loodus loomulik osa elust ja seda ei pea kartma, vaid see oli osa maarahva elust ja selline suhtumine on edasi kandunud tänapäeva. Selle suuna asemel on eesti kirjanduses oma koha kinnitanud kirjandus, mis põlislooduse au sisse tõstab ja seda väärtustada aitab. (Tüür 2000: 175) Seda sorti kirjanik on kindlasti näiteks Valdur Mikita, kelle käsitluses on eesti loodus omal moel maagiline ja salapärane. Teatud määral võiks siia alla liigitada ka Hasso Krulli, kuid tema teostes ei ole loodus enamasti keskseks teemaks. Keskendun oma töös peamiselt ikkagi tema nendele tekstidele, kus loodus on keskne, seega on ka see uurimismeetod töös kasutusel. Lisaks on Eestis levinud ka kodukohakirjandus, aga see kipub oma lihtsakoelisuse tõttu kirjandusteaduslikest uurimustest välja jääma (samas).

Kolmas viis on ökoloogiaga siduda teisi kirjanduse suundasid, näiteks filosoofiat, feminismi või süvaökoloogiat (McDowell 1996: 383). Ka see meetod on siinses töös oluline, sest Hasso Krulli üheks keskseks teemaks keskkonna vallas on süvaökoloogia. See meetod on kasulik uurides Krulli suhteid Timothy Mortoni, Pentti Linkola ja Arne Næssiga. Lisaks on Krullil mitmeid seoseid filosoofiaga, seega on meetod minu töös sobilik, kuid mitte keskne. Seda uurimismeetodit kasutavad Eestis hetkel peamiselt bio- ja ökosemiootikaga tegelejad, kuid see sobib hästi ka kirjandusteoste uurimiseks (Tüür 2000: 175). Krullil on mitmeid seoseid filosoofiaga ehk seega ka selle uurimismeetodiga. Ta on rolli mänginud 20. sajandi filosoofia tutvustamisel eesti lugejate seas. Teda mõjutas 1980. aastatel idee Prantsuse poststrukturalistlikust filosoofiast. Krullil aitas oma positsiooni kindlustada see, et ta oskas prantsuse keelt, mis oli tol ajal üsnagi haruldane, kuid võimaldas tal olulisemaid tekste tõlkida ja ettekannetes tutvustada. (Treier 2019: 22–23)

Neljas viis on kirjandust analüüsides kasutada ökoloogiale omaseid termineid käsitledes teksti keskkonna osana või iseseisva ökosüsteemina. Sellisest uurimusest saavad kasu ökoloogid ja nimetatud meetoditest on see kirjandusteadusest kõige kaugem. (McDowell 1996: 383) Samas ei saa öelda, et see oleks kuidagi vähem oluline või kasulik, kui teised nimetatud meetodid, lihtsalt kirjandusteadus ei saa sellest kasu ja seega ei ole see meetod ka siinses töös oluline. Kirjandusteadlaste võimalus seda meetodit kasutada avaneb paremini siis, kui tehakse otsest koostööd ökoloogidega või teiste loodusteadlastega.

Seega saab kirjandust ja ökoloogiat omavahel kirjandusteaduses kokku sobitada vägagi mitmel erineval moel. See aitab kirjanduse ja keskkonna suhetest luua terviklikuma

arusaama, kui vaid kirjanduse või ökoloogia uurimine eraldi anda suudavad. Kirjandusökoloogia on distsipliin, mida võiks kirjanduse uurimisel Eestis kasutada senisest enam ja seda oma töös ka teen.

1.2 Esseistika

Oluline on ka kirjandusökoloogia ja esseistika omavaheline suhe. Essee mõiste loojaks peetakse Montaigne'i, kelle meelest oli essee ülevaatlik teadmise kogu (Krull 2021b). Võõrsõnade leksikoni kohaselt on essee „lühem üldarusaadav teadusliku v kirjandusliku sisuga kirjutis kunstipärases vormis ja vaimukas sõnastuses" (Võõrsõnade leksikon). Kui enamasti rakendatakse ökokriitilist uurimismeetodit proosa- ja luuletekstidele, siis töös on vaatluse all just esseed. Peale nende tulevad analüüsimisele mõned artiklid, kuid need on pigem sellised, mis kannavad artikli nime seetõttu, et need on avaldatud meedias. Esseid ja arvamusartikleid eristabki peamiselt vaid see, et arvamusartiklid on meedias (konkreetsemalt perioodikas, päeva- ja nädalalehtedes) ilmunud tekstid, esseid kirjutatakse ja avaldatakse tavaliselt kogumikes ning perioodikast pigem kirjandusajakirjades.

Kui proosa ja luule puhul on enamasti tõlgendusviise mitu, siis essee on enamasti selgem ja kannab endas läbi arutluste ühte kindlat mõtet. Samas annab essee võimaluse, mida luulel ja proosal ei ole: see võimalus on autori seisukohtadega nõustuda või nende vastu argumenteerida. Seega avab essee võimaluse aruteluks viisil, mille osaks on ka essee ise, kuid luule ja proosa puhul käib arutelu nende kohta ja tekst ise pole osa arutelust.

On arvatud, et Krulli luulet ja esseistikat teineteisest eraldi uurida on keeruline (Ojam n.d.). Mart Velsker on kirjutanud Hasso Krulli tõlgendamise kohta järgnevalt: „Luule kohta öeldut ei saa lihtsalt niisama esseistikale üle kanda, aga selgitus võiks hakata hargnema miks mitte ka sellest, et Krull on luuletaja ja tema luiskelugudes on tõtt" (Velsker 2019: 16). Siinses töös uurin Krulli esseid ilma luulele tähelepanu pööramata, aga siiski olen arvestanud just selle mõttega, kuidas Krulli loomingus vale ning tõde omavahel põimuvad.

2. Loomad

> „Inimene on imeloom. Kuid ta on ka pimeloom, sõgesikk, kes ei saa aru, kus ta on, kes ta on ja mis tal õieti vaja on. Nii võib ta pöörata monomaanilisse monoteismi ja hakata arvama, et tema peab valitsema kalade üle meres, lindude üle taeva all, loomade üle maa peal ja kõigi roomajate üle.“ (Krull 2020b: 31)

Sõnadega „ökoloogia“, „keskkond“ ja „loodus“ seostuvad tõenäoliselt kõigi jaoks peamiselt loomad, taimed, kliima ja inimesed. Selles peatükis annan ülevaate Hasso Krulli esseedest, milles ta käsitleb loomi, loomakaitset ja inimeste ning loomade vahelisi suhteid. Konkreetsemalt uurib Krull, miks peavad inimesed loomi endast vähem olulisteks olenditeks ja kuidas sellise suhtumiseni on ajalooliselt jõutud. Loomade teema tundub olevat see osa ökoloogiast, mis Krulli kõige rohkem kõnetab, kuna see esineb ökoloogilistest teemadest tema esseedes enim. Probleemi kese seejuures on, et inimesed tegutsevad, nagu oleks neil loomade üle jumala roll teha nendega kõike, mida soovivad. Seda, et loomade teema on Krulli jaoks väga oluline, on välja toonud ka Kadri Tüür (2021: 336).

2021./2022. õppeaastal oli Hasso Krull Tartu Ülikooli vabade kunstide professor. Tema loengusarja „Tuleviku jumalad: ontoloogiline sõda ja häälestumise kunst“ ühe loengu teemaks olid loomad, inimesed nende hulgas. Sõna „loom“ on suguluses sõnadega „loomulik“ ja „loomine“, seega võiks kõiki loodud olendeid, ka inimesi, nimetada loomadeks. Loengu alguses andis ta ülevaate Descartes’i filosoofiast loomade kohta, et nad on nagu masinad. Seejärel ütleb ta, et pooldab Michel de Montaigne’i arusaama loomade kohta. Inimese usk, et ta on loomadest üle, tuleneb Montaigne’i kohaselt upsakusest ja sellest, et inimene samastab end jumalaga. Erinevatest liikidest loomad saavad omavahel suhelda umbes sellisel viisil, nagu inimesed omavahel kehakeeles, ja teatud asjades on loomad inimestest ka osavamad. (Krull 2021b) Kui ka loomad ei mõista inimesi, siis miks ei proovi nad inimese üle võimutseda? Seetõttu, et inimene on egoistlik loom. Kõigi nende Montaigne’i seisukohtadega tundub Krull nõustuvat. Loengus käsitles Krull ka fakti, et maailma biomassist moodustavad farmiloomad 65%, inimesed 32% ja metsloomad alla 3% (samas). Seega on inimeste omanduses kordades rohkem loomi kui looduses, mis aga pole maailma loomulik kord. Inimese võimutsev olek loomade suhtes ei ole ehk iseenesest isegi

eriti problemaatiline, aga selle teeb vääraks asjaolu, et loodusliku tasakaalu on rikutud ja liikide püsimine seega ohustatud.

Lisaks on see, kuidas loomi peetakse ja kuidas nendesse suhtutakse, vägivaldne, mis tähendab siin loomade halbades tingimustes kasvatamist, mille ainsad eesmärgid on loomade kasutamine inimestele kasu toovatel viisidel. Kogu selline tööstus on otseselt seotud liikide väljasuremisega, aga eriti tugevalt mõjutab see putukaliike, kelle kadumist on inimestel, kes selle valdkonnaga ei tegele, eriti keeruline märgata (Krull 2021b). Krulli esseistika kaks peamist teemat – loomad ja kliimakriis – on omavahel seotud, kuna liikide väljasuremist peetakse üheks kliimasoojenemise mõjuks. Seega toetab Krull oma vaadetelt loomaõiguslikku liikumist ja ideed, et praegune loomade ja inimeste vahekord on vale. Juba siit paistab välja, kuidas Krull näitab oma seisukohta ökoloogilistel teemadel: ta kirjeldab erinevate mõtlejate vaatepunkte ja neid analüüsides näitab seda, kuidas ta nendega suhestub.

2.1 Looma mõiste inimestele

Esseed „Loom on inimesele inimene“ (Krull 2016: 233) alustab autor küsimustega: „Kas loomad on päriselt inimese moodi? Või meile ainult tundub vahel nii, sest oleme harjunud kõike inimese mõõdu järgi võtma?“ Seega tõstatab ta küsimuse selle kohta, kas inimesed näevad loomade intelligentsi ainult seeläbi, et võrdlevad neid omadusi sellega, kuidas need inimeste puhul avalduvad. Küsimuste esitamine on võte, mida Krull kasutab mitmel pool ökoloogiliste teemade avamiseks. Selles essees vaatleb Krull, kuidas suhestuvad inimesed loomadega ja kuidas see mõjutab inimeste suhtumist teistesse inimestesse. Nagu eelpool mainitud, on inimesed ja loomad seotud „loomise“ mõiste kaudu, sest mõlemad neist on loodud.

Krull toob välja (Krull 2016: 233), et küsimused loomade ja inimeste-loomade suhete kohta ei ole enam pikka aega olnud filosoofiliste arutelude teemaks, kuna on jõutud arusaamale, et loomad ei ole võimelised filosoofiliste küsimustega, näiteks keha ja vaimu probleem või eetilised dilemmad, tegelema. Kui ka inimene ei tegele filosoofiliste küsimustega, kas siis järelikult on ka tema loom? Selle paradoksi pinnalt aga tõstatub küsimus, et mis ikkagi on erinevused inimeste ja loomade vahel ning kuidas erinevad liigid teineteisega suhestuvad. Kui inimene soovib loomade üle oma võimu kasutada, siis peab sellel olema põhjendus.

Looma mõiste loovad inimesed selle kaudu, et tekitavad eristuse, keda saab endast eemale tõrjuda ja inimkonnast erinevaks pidada (Krull 2016: 234). Inimene tõrjubki loomi sellega, et kasutab oma võimu loomade üle. Samas aga tundub, et inimeste jaoks ei olegi oluline aktiivselt analüüsida oma suhet loomadega, kuna oma võimus ei kahelda. Sellest omakorda võib järeldada, et inimene on egoistlik loom (samas). Egoistlik pool inimeses sunnib teda oma loomust ehk loomaks olemist varjama. Samal ajal inimene aga kardab loodust. Krull ütleb selle kohta nii: „Muu loodus on inimesele vaenulik, ta aina varitseb ja ootab, millal saaks inimese hävitada: seda ootavad verejanulised kiskjad metsas, mässavad lained merel, vaglad surnuaial ja muidugi kõiksugu pisikud, kes inimest seest ja väljast ahistavad“ (samas: 235). Järelikult on inimese suhe looduse ja loomadega paradoksaalne. Ühest küljest peab inimene ennast looduse valitsejaks, sest tal on võime loomi tappa ja taimi hävitada, teisalt aga inimene ikkagi kardab loodust, sest see on ettearvamatu ja varitseb inimest isegi seal, kus inimene seda oodata ei oskakski. Krull avaldab seega arvamust selle kohta, millised on inimkonna suurimad pahed, aga samas ei süüdista ta inimesi siinkohal, vaid tundub neid pahesid üldinimlikeks pidavat. Töös edaspidi tuleb aga välja, et olenemata nende pahede loomulikkusest arvab Krull, et inimesed peaks nende osas end proovima muuta.

Toetudes Hobbesile ja Freudile, toob Krull välja, et inimene on hirmus seetõttu, kuna tema loomus on agressiivne (Krull 2016: 236–237). Inimene on seega teise inimese jaoks mitte inimene, vaid loom, kuna nii nagu ka teiste loomade suhtes, on tema suhtes võimalik näidata oma ülemvõimu. Seega saab paradoks, et inimene korraga saab ja tahab loomade suhtes võimutseda, aga samas kardab loomi, omamoodi lahenduse: inimene on ka lihtsalt üks loom teiste seas. Siiski jääb miski inimesi ja loomi eristama – kultuur.

Praegusel ajal elatakse naturalismile häälestatult ehk eristatakse selgelt kultuuri ja loodust (Krull 2022a). Krull nimetab neid, kes ei ole inimese liigikaaslased ja kultuuri ei jaga, väljendiga „puhas loom“ ehk keegi, kes ei ole inimloom. Selline suhtumine aga lubaks mitmeid tegusid, mis muidu seaduse poolt on keelatud, näiteks orjapidamise. Kultuur aga ei ole sündinud ainult tänu inimestele, vaid selle aluseks on sümbiogenees (samas: 239). See on „hüpotees, mille järgi päristuumsete rakkude organellid on fülogeneesis arenenud nende rakkude eellaste ja lihtsamate eeltuumsete organismide pideva sümbioosi tagajärjel“ (Võõrsõnade leksikon). Siinses kontekstis tähendab see, et kultuuri tekkimises on olnud osa

nii inimestel, loomadel kui ka loodusel üldisemalt. Seega on kultuur „inimese algseisund“ (Krull 2016: 240), mitte inimeste leiutis. Selle võtab hästi kokku järgnev seisukoht Krulli essees: „Kultuur ongi inimloomus. Inimloom on kultuurloom, inimkultuur on loomakultuur“ (samas). Selline arusaam ühildub vanade pärismuste – näiteks hajub sageli muinasjuttudes piir inimese ja looma vahel – ja animismiga, mille kohaselt on kõik olendid sisemuselt sarnased (samas: 240–241). Ennast on Krull nimetanud võitlevaks animistiks, sest ta kõneleb teiste elusolendite nimel (Puumeister 2020: 1097). Krull seob seega oma ökoloogilised vaatepunktid esseistikas mütoloogiaga, nagu ta teeb seda ka luules. Tema arusaam inimese ja looma olemuste kokkupuutest on kokkuvõttes hägusam, kui see on tavapärases käsitluses. Sellest tulenevalt tuleks ümber mõtestada ka inimeste ja loomade vahel olevad eetilised arusaamad, mida vaatlen järgnevas peatükis.

2.2 Inimeste suhtumine loomadesse ja moraalne käitumine

Loomade intelligentsust ei tohiks alahinnata ja vahel suudavad nad suhelda ka inimkeeles, näiteks papagoid võivad sõnu mitte ainult korrata, vaid ka tunda nende tähendusi ning isegi valetada (Krull 2016: 245–246). See, kuidas loomi koheldakse juriidiliselt ja poliitiliselt, on ainult üks osa suuremast tervikust, mille kese on see, mis viisil me loomadest mõtleme ja nendega suhestume, mis omakorda tuleneb sellest, millised on loomad meie uskumustes ja mütoloogias (samas: 249). Krull on selle probleemi kokku võtnud nii: „Lääne kultuur peab vabanema halva südametunnistuse koormast, enesekesksest humanismist, spetsiesistlikust toorusest…“ (samas). Humanismi käsitletakse enamasti positiivse vooluna, mis hindab inimmõistuse väärtust ja võimekust, aga siinses käsituses ilmneb selle negatiivne pool. Kui inimene hakkab end kõrgelt hindama, siis võivad teised olendid ja loodus sattuda surve alla, sest inimene peab end nii võimsaks, et tal on õigus kõike teha. Täpselt see ongi toimunud, aga tänapäeval veelgi süvenemas. Spetsiesm on seisukoht, et inimeste vajadused on olulisemad teistest liikidest olendite vajadustest (Singer 2021: 32–33). Krull on selle poolt, et inimesed peaks spetsiesistlikust maailmavaatest loobuma.

Vaidlused selle üle, mida on eetiline loomadele teha, on kestnud juba sajandeid. Krulli seisukoht selle osas tundub avalduvat läbi tema tõlgitud Paola Cavalieri essee „Loomavaidlus“ (2016: 251–265 kaudu) Loomad tunduvad kuuluvat eraldi moraalsesse

kategooriasse, kelle osas kehtivad teised reeglid, olenemata sellest, et nende olukorda üritatakse parandada. Selline staatus võib olla aga hoopis juhuslik, sest ajaloos on olnud teatud kokkupõrkeid, kus inimeste võim üle loomade kasvas (samas: 251). Tänapäeval on aga tööstuslik tootmine massiliselt kasvanud ja tekitanud uue vaidluse, mis essees on kirjeldatud järgnevalt: „Väidan, et need hääled saab selgelt jagada kahte leeri: ühed sõltuvad ikka veel minevikus toimunud moonutustest, teised aga on neist juba võitu saanud“ (samas: 252). Minevikust sõltuvad veel need, kes loomade ekspluateerimist pooldavad, ja võitu on minevikust saanud need, kes seisavad selle vastu. Kui poleks olnud kindlaid sündmusi ajaloos, mis inimeste ja loomade suhteid selles suunas muutsid, et inimesed haarasid aina suuremat võimu loomade üle, siis võiks tänapäeval olukord olla palju võrdsem. Kõige olulisem sündmus neist on tööstusliku loomakasvatuse algus.

Cavalierit ja läbi tema teksti ka Krulli mõjutavad ka siinkohal mitmed ajaloolised mõtlejad. Juba Vana-Kreekas oli filosoofe, kes loomade kasutamist, näiteks loomade ohverdamist, mis oli seal osa traditsioonidest, ei pooldanud ja seda ka välja näitasid. Sellised olid näiteks loodusfilosoof Empedokles ja tema eeskujuks olnud Pythagoras. Viimase õpetus, lisaks muusika- ja matemaatikaalastele spekulatsioonidele, seisnes selles, et õiglaselt tuleb käituda mitte ainult inimestega, vaid ka mitteinimestega. Muuhulgas oli ta tõenäoliselt ka taimetoitlane, mis oli tema meelest osa voorusliku eluni jõudmisest. (Krull 2016: 252–253 kaudu) Poliitiliste korralduste arenguga koos süvenes hierarhia ühiskondades ja seetõttu jäid ka loomad inimestest madalamale positsioonile: kui juba orjad olid teistest inimestest vähem tähtsad, siis loomad asusid neist veelgi madalamal (samas: 255). Peale orjuse lõppu on inimgruppide vahel olnud võimutsevat ülekohut, kõige selgemaks näiteks sellest on Hitleri juhitud Saksamaa. Krull soovib oma tõlketööga näidata, et sellised ebavõrdsed suhted ei ole head ei inimeste ega ka mitte inimeste ja loomade vahel.

Descartes aga esitas loomaküsimusele oma vastuse: kuna loomadel pole keelt, siis pole neil ka mõistust, ja kuna neil pole mõistust, siis nad ei olegi võimelised kannatama. Järelikult ei ole vahet, kuidas nendega ringi käia – loomad on pigem masinate kui inimeste moodi. (Krull 2016: 256–257 kaudu) Selline seisukoht on väär, sest kannatusvõime ei tulene mõistusest, vaid närvisüsteemist. Esimene, kes otseselt Descartes’i seisukoha vastu hakkas, oli filosoof Arthur Schopenhauer 19. sajandil. Ta proovis luua uut loomaeetikat, mis rajanes kaastundel,

sest inimesed tunnevad kaasa ka loomadele. Samas võivad tema arvamuse kohaselt inimesed loomi kasutada näiteks töö tegemiseks ja ka neid toiduks tappa, kuna looma sel põhjusel tapmine olevat väiksem piin, kui lihast loobuva inimese kannatused. (samas: 258) On üsna selge, et Cavalieri ja läbi tema mõjutuse ka Krull on siinkohal selgelt Descartes'i vastu, kuid igasugust loomade inimese kasuks kasutamist lõpetamist ta otseselt ei poolda. Küll aga on ta tööstusliku loomakasvatuse vastu, sest see on loomade suhtes ebaeetiline.

Loomade tööstusliku kasvatamise plahvatusliku suurenemisega eelmise sajandi keskel suhestuvad filosoofidest peamiselt Martin Heidegger ja tema kommenteerija Jacques Derrida. Kuigi viimane kritiseerib tugevalt loomade tööstuslikku kasutust, siis on ta ikkagi seda meelt, et taimetoitlus on südametunnistuse ja mitte loomade elude hoidmise küsimus (Krull 2016: 261). Nii jätkubki humanistlik traditsioon filosoofias ja ka laiemalt inimeste mõtteviisis, mille kohaselt on inimene eksistentsi kese. Seda mõtteviisi on aga hakanud alates 1970. aastate algusest kõigutama utilitaristlik filosoof Peter Singer, kes argumenteerib, et olend ei ole automaatselt moraalne olend seetõttu, et ta kuulub liiki *Homo sapiens*. Singer samastab loomade kohtlemise küsimust teiste vabadusliikumistega, nagu rassism ja seksism. (samas: 263)

Loomade ja nende õiguste küsimust ja ajaloolist debatti selle probleemi üle võib seega pidada Hasso Krulli mõjutavaks teemaks. Kuigi kõnealuses tema tõlgitud essees ega ka mujal ei võta ta selget seisukohta selle suhtes, millist seisukohta ta debatis ise pooldab, siis üleüldiselt võib tema tekstidest välja lugeda seda, et ta on küll loomade rõhumise ja nendevastase julmuse vastu, kuid ei pea loomade kasutamist inimeste huvide teenimiseks põhimõtteliselt valeks. See on oluline osa sellest, kuidas Krulli ökoloogilised vaatepunktid esseistikas avalduvad: ta analüüsib teiste mõtteid, kuid ei esita väga selgelt enda seisukohta.

Seega võiks ühest küljest tema seisukohta pidada Derridaga samaks, kelle meelest ei tundu olevat otsest eetilist probleemi loomade söömisel. Sellest olenemata võib Krulli, vähemalt teatud piirini, pidada ka loomakaitsjaks kuna ta seisab loomade kannatuste vähendamise eest. Loomaeetika, nagu ka mitmete teiste teemade puhul, on Krulli jaoks oluline oma aruteludes lähtuda varasemate mõtlejate ideedest ja seisukohtadest. Samas läheneb ta neile analüüsival viisil, mitte lihtsalt ei taasesita nende seisukohti.

2.3 Loomakaitse

See, kuidas loomadega ümber käiakse, tuleneb sellest, millist seisukohta loomaeetikas esindatakse. Kui ollakse selle poolt, et loomade olukord peaks paranema ja inimene ei tohiks nende üle võimu omada, siis on see loomakaitse seisukoht. Loomakaitsega tegelevad enamasti vastavad vabastusliikumise organisatsioonid, mida Krull on paaris essees lähemalt uurinud.

Eesti uuemaid vabastusliikumisi ühendab tavaliselt see, et enamasti tegutsevad neis noored inimesed, kes peavad iseseisvat Eesti Vabariiki ja selle piires tegutsemise tingimusi iseenestest mõistetavateks, sest nad on selles üles kasvanud. Sellest tulenevalt pole selliste organisatsioonide keskmes enamasti rahvuslikud huvid. (Krull 2020a: 29) See on oluline seetõttu, et enne Eesti Vabariigi taasiseseisvumist tegelesid vabastusliikumised Eestis just eestlaste rahvuslike huvide esindamisega. Teiste seas kirjutab Krull ka loomaõiguslikust organisatsioonist Loomade Nimel, mis on nüüdseks ühinenud loomade eestkoste organisatsiooniga Loomus (samas: 37). Loomaõigusliku liikumise juures paistab silma, et see on globaalselt koordineeritud ja tegevus on suunatud meediale või solidaarsussuhete tekitamisele (samas: 39).

Krull tunnustab loomaõiguslaste tööd järgnevalt: „Loomaõiguslike põhimõtete laiem teadvustamine on isegi veel keerukam kui võitlus demokraatia laiendamise eest, sest süvaökoloogiline arusaam elusolendite võrdsusest on modernsele ühiskonnale võõras.“ (Krull 2020a: 39) Ta ei pea seega tänapäevast suhtumist loomadesse sobilikuks, aga samas näitab ta, et selline suhtumine on ühiskonda väga tugevalt juurdunud. Nii on keeruline inimesi üldse mõistma panna, et võimalik oleks ka teistsugune ja tasakaalukam suhe loomadega. Ka süvaökoloogia mõiste on Krulli jaoks oluline, aga seda vaatlen lähemalt peatükis Arne Næssi ja Hasso Krulli suhet uurides.

2.4 Loomaeetika kajastamise problemaatika

Loomakaitseteemalise essee „Kas loom on inimese vaenlane“ loomakaitse teemal avab Krull mälestusega oma lapsepõlvest, mil ta ema ja isaga Hiiumaal matkates sattus juhuslikult karusnahafarmi. Ta kirjeldab seda, milline kohutav loomade kisa seal oli ning kuidas seal

polnud ühtegi inimest nendega tegelemas. Selline pilt on ehmatav, eriti veel lapse jaoks, ning väljaspool seda ärivaldkonda olevale inimesele tundub mõistmatu, kuidas miski nii kohutav saab toimuda. See juhtum olevat talle uuesti meenunud nähes tollal (2007) meedias olevaid debatte loomaõiguste ja rohelise mõtteviisi teemadel. Loomade teema on paljude inimeste jaoks emotsionaalne, sest mõistetakse nende kannatusi, kuid paraku otsitakse enamasti loomade olukorra parandamise asemel viise, kuidas enda tähelepanu valusast teemast eemale juhtida (Krull 2020a: 151–152). Seega kuigi inimesed ratsionaalselt saavad aru, kui palju loomad nende valikute tõttu kannatavad, siis ei olda ikkagi valmis oma valikuid muutma, sest harjumuse jõud on nii tugev. Lisaks rõhutakse debattides sageli sellele, et loomadelt võetud materjalid on keskkonnasõbralikumad, kui näiteks muul viisil materjalide tootmine (samas: 149-150). Tegelikult pole loomsed materjalidki keskkonnasõbralikud, sest nende töötlemine vajab suures koguses kemikaale, näiteks kroomi (Hedberg et al. 2015). Lisaks on karusnahatööstus ebaeetiline ärivaldkond.

Krull on kirjutanud järgnevalt: „Inimest hinnatakse tavaliselt selle järgi, mida ta teeb teistele. Tõsi küll, eetilise käitumise kriteeriumid võivad olla erinevad [….] Kõige lihtsam on kaasa elada sellele, kes on temaga sarnane.“ (Krull 2020a: 151) Selleks, et loomadest aru saada sel määral, nagu teistest inimestest, peab nende hingeelu pikemat aega uurima. Seega on Krull äärmiselt kriitiline, kuidas loomade kohtlemist meedias kajastatakse, ning juhib tähelepanu, millised eetilised ebakõlad ja demagoogiavõtted seal esinevad. Ta toob välja, kuidas piisab loomaõiguslike organisatsioonide koduleheküigede külastamisest, et ise ka tõeni jõuda ja osata päriselt kriitiliselt analüüsida seda, kuidas loomadega seotud küsimusi ühiskondlikus debatis ja meedias kajastatakse ning millega oma kannatusi põhjustavat käitumist loomade suhtes põhjendatakse (samas: 150). Krull näeb loomakaitset laialdase valdkonnana: „Loomakaitse paistab esmapilgul puudutavat vaid väikest hulka isoleeritud hädasid. Kui aga asjasse süveneda, selgub varsti, et siit hakkavad hargnema kõige suuremad põhimõttelised erinevused.“ (samas: 152) Seega on loomade teema otseselt seotud küsimustega eetika aluste kohta ning seda terviklikul ehk ökoloogilisel viisil.

Ökoloogia valdkonnas tundub loomade teema Krullile kõige olulisem olevat. Ta esindab seisukohta, et inimesed ei tohiks loomade üle võimutseda ja see on vale, kuidas inimesed hetkel loomi oma heaoluks ära kasutavad. Ta tunnustab loomakaitsjate tööd olukorra

parandamise nimel ja argumenteerib mitmetele mõtlejatele ning ajaloolistele isikutele toetudes, et inimesed peavad loomadega arvestama. See teema on seotud ka kliimakriisi ja liikide väljasuremisega.

3. Kliimakriis

„Loodus ei ole ressurss. Nõnda võib mõelda ainult haige tsivilisatsioon. Sellisel tsivilisatsioonil on ainult üks lootus: ruttu otsa saada, et loomine võiks uuesti alata. Ehk nagu ütles Walter Benjamin: „Lootus on meile antud ainult tänu lootusetusele.“ Selles lauses ei ole midagi kahemõttelist.“ (Krull 2020b: 32)

Kui loodus pole ressurss, näiteks raiemahud või maavarad, siis mis see on? Kliimasoojenemine on teemaks nii kirjanduses kui ka ühiskonnas laiemalt, aga samas proovitakse seda tõrjuda. Kuigi on rohkelt tõendeid selle kohta, et kliimakriis on suures osas inimtegevuse ehk massilise tööstuse tagajärg, siis paljud inimesed eitavad seda ja ei ole huvitatud olukorra parandamisest. See ongi „haige tsivilisatsioon“, kes iseenda hävitamise suunas töötab. Koos muude ökoloogiliste teemadega huvitab kliimakriis ka Hasso Krulli. Ta lõhub pidevalt piiri inimese ja keskkonna vahel (Susi, Tomberg 2021: 117). Tema tekstidest loomade kohta ilmnes peamine idee, et loomad on nõnda halvas seisus seepärast, et inimesed peavad neid oma liigist vähem olulisteks ja seega võib eeldada, et Maa on nii halvas seisus, sest inimesed kasutavad selle ressursse liiga palju ja ilma tagajärgedele mõtlemata. Siinses peatükis uurin konkreetsemalt seda, millisena näeb kliimakriisi Hasso Krull ja kas tema meelest on inimkonnal veel võimalik planeeti päästa. Kliimakriisi teemat vaatlen ka peatükis Timothy Mortoni teemal, sest ta on Krulli selles valdkonnas oluliselt mõjutanud.

3.1 Maailma lõppemisest

Peamiselt kajastab Krull kliimakriisi teemat essees „Varsti“. Seda esseed alustab Krull konkreetse väitega: „Maailm lõpeb varsti“ (Krull 2020a: 72). Selle põhjusena näeb Krull modernset kapitalistlikku majandust, kus üksikisikutel pole võimalik tuleviku osas midagi ette võtta, sest see on määratud „ratsionaalsete valikute“ poolt. Selline ühiskond, kus kõiki inimesed on osa „maailmariski-ühiskonnast“, on eriline, sest esimest korda on tegu ühiskonnaga, kus miski on päriselt kõigile inimestele korraga ühine. Kuigi võiks arvata, et see lihtsustab probleemiga võitlemist, siis nii see pole, sest arvamusi, kuidas probleemi lahendada, on liiga palju ja üksmeelele jõudmine tundub võimatu. (samas: 72–73)

Sellise maailmalõpule meelestatusega kaasnevad uut tüüpi sõjad, mida Harald Weltzer on nimetanud kliimasõdadeks (Krull 2020a: 74–75 kaudu): selles sõjas pole vastaspooled

omavahel võrdsed, vaid ühel pool on ettevõtjatest sõjapealikud, kelle huviks on seda sõda igavesti jätkata, ja teisel pool on elanikkond. Sõda on siinkohal siiski vaid kujund, sest ei toimu tahtlikku hävitustööd relvadega, samas tulemused, laastatud keskkond ja põhjustatud surmad, on samad kui muu sõjalise konflikti puhul. Kliimasoojenemine põhjustab ka seda, et lõunapoolsete alade elanikest võivad olude sunnil saada pagulased, kelle põhjapoolsetele aladele põgenemist peavad sealsed kohalikud terrorismiks või muul põhjusel ebasobivaks (samas: 75).

Welzer on kirjutanud, et inimesed suhtuvad kliimasoojenemisesse erinevalt, kuna osad neist näevad oma järeltulijaid paari põlvkonna pärast ohustatuna, kuid osade inimeste jaoks on probleem aktuaalsem juba seetõttu, et nad näevad praegustes tingimustes juba oma lapsi selle tagajärjel suremas. Samas ei ütle ta, et kliimasoojenemise põhjuseks oleks „meie“ ehk kogu inimkond (kuigi samas ei eita ta, et kliimasoojenemine on inimtekkeline), sest selle taga pole kollektiivset subjekti, kes seda tahtlikult esile kutsuks. (Krull 2020a: 75 kaudu) Seega on olukord mitmes mõttes kahetine: kõik inimesed on osa „maailmariski-ühiskonnast“, aga pole selles samal määral süüdi ega samal määral selle poolt ohustatud. Kuigi Hasso Krull elab Eestis, kus kliimamuutuse tagajärgi praegused inimesed veel ei tunne, siis ikkagi on ta mures ja näeb, et inimesed peaks midagi selle osas aktiivsemalt ette võtma, et kliimakatastroofi leevendada. Seega oskab ta inimkonna kui terviku eest muret tunda, mitte ainult iseenda või enda kogukonna pärast.

3.2 Vajalikud muudatused

Probleemi lahendamise algust näeb Krull nii: „Kliimamuutus tähendab paratamatult kultuurimuutust, mis omakorda tähendab suurejoonelist väärtuste ümberhindamist. Senised ettekujutused „rahvusriigist“, „arengust“, „progressist“ ja „majanduskasvust“ pole lihtsalt vananenud, vaid nad on muutunud eluohtlikuks. Maailmalõppu on tõsiselt võetud alles siis, kui käsile on võetud põhimõisted, millele praegune maailmapilt on üles ehitatud.“ (Krull 2020a: 76) Seega võib öelda, et kliimamuutus on tulenev valitsevast tarbimiskultuurist ja seda toetavast majandusest, aga samas selleks, et hakata kliimamuutuse vastu võitlema või sellega kohanema, tuleb inimkonda sisse juurutada uus kultuur, mis elab loodusega, selle räsitud olekus, koos ja ei kurna seda rohkem. Kadri Tüür (2021: 333) on rõhutanud, et Krulli

nägemuses peab sellise muutuse aluseks olema praegune asjade seisukord, seega tegu pole revolutsiooniga.

Miks inimesed aga ei liigu vajaliku muutuse suunas kultuuris? See tuleneb Krulli meelest sellest, et inimesed arvavad, et maailmalõpp on juba toimunud ja seega see ei saagi enam neid ohustada. Loodusega kooskõlas elama hakkamine eeldab mitmetest modernsetest mugavustest loobumist ja seega tunduvad vajalikud sammud kultuuri muutmiseks hoopis sammudena tagasi barbaarsuse suunas. (Krull 2020a: 76) Tundub, et kui inimene näeb kliimasõbralikku eluviisi barbaarsena, siis pole ta järelikult vaevaks võtnud endale selgeks teha, mida selline eluviis tähendab. Piisata võib ka oma toidulaua ning transpordiviisi muutmisest, ületarbimise asemel oma vajadustele vastavast tarbimisest. Teatud inimesed peavad ennast „kliimaskeptikuteks“, aga see ei tähenda, et nad kahtleksid tingimata kliimamuutuse olemasolus. See on hoopis seotud mõistega *skepsis*, mis tähendab „pimedat usku modernsuse kõikvõimsusesse“ ehk seisukohta, et praegusest maailmast ja kultuurist paremat varianti ei olegi olemas (samas: 76). Kui selline seisukoht oleks inimeste seas valdav, siis oleks praegusest veelgi keerulisem muudatusi algatada. On üks võimalus sellise seisukoha vastu hakkamiseks: „Lühidalt, me peaksime võtma hoiaku, et meie tsivilisatsioon on hävimas, selleks et uuesti mõistusele tulla, vastutustundlikeks saada ja arukalt tegutsema hakata“ (samas: 77). Selline hoiak ei oleks ometigi midagi pingutatut ega teeseldut, vaid reaalsuse aktsepteerimine ja sellega kohanemine.

Dieter Helm on välja pakkunud lahenduse, milles loodus on osa majanduskasvu mudelist: lisaks inimkapitalile ja inimtekkelisele kapitalile tuleb arvestada ka looduskapitaliga. See tähendab seda, et majandustegevuse fookuses pole mitte tarbimine, vaid varade kasutamise hulk. Need varad peaks Krulli meelest olulised olema ka siis, kui neid inimese heaolu jaoks ei kasutata (Vesselov 2020: 105). Sisemajanduse edukuse mõõtmise asemel peaks arvestama, et looduskapital majandustegevuse käigus ei väheneks. (Krull 2020a: 80 kaudu) Tsiteerisin peatüki alguses Krulli selle osas, et loodust ei tohiks käsitleda kui ressurssi, aga kas looduse käsitlemine kapitalina erineb sellest?

Krull nõustub loodusliku kapitali arvestamise vajalikkusega, kuid mitte tingimata majanduskasvu säilitamisega: „Selle mõiste (looduslik kapital – autor) sissetoomine majanduslikku arvestusse oleks ühtlasi määrava tähtsusega poliitiline samm, sest „odava

looduse“ laastamine ongi võtmeline küsimus, mis seob ühelt poolt kapitalismi ja majanduskasvu ning teiselt poolt üleilmset soojenemist ja süsihappegaasi emissiooni“ (Krull 2020a: 81). Looduse käsitlemine ressursina ongi see „odava looduse“ suhtumine, mida Krull ei poolda, aga looduse käsitlemine kapitalina aitab seda väärtustada. Krull lõpetab essee võrdlusega eestlaste rahvusliku ärkamisaja ja kliimakriisi suhtes „ärkamise“ ehk probleemi tunnistamise ja sellega arvestama hakkamise vahel (samas: 82). Neid liikumisi ühendab eneseteadvuse suuremine, kuid rahvusliku ärkamisaja puhul oli see enda võimaluste nägemine. Kliimakriisi osas on olulisem enda mõju teadvustamine. Kuigi Krull nendib, et on väsinud sõnadest ökoloogia, antropotseen ja globaalsus, siis arvab ta, et väikeste muutuste kaudu on inimkonnal võimalik veel olukorda muuta (Krull 2022a). Antropotsentrismi eitamine on tema meelest otseselt seotud keskkonnahoiuga (Susi, Tomberg 2021: 117).

Krulli jaoks on vastumeelne, et inimesed suhtuvad loodusesse kui ressurssi, mis on väärtuslik ainult siis, kui inimesed saavad seda oma heaolu või majanduslik kasu nimel ära kasutada. Samas on maailmalõpu kriis esimene olukord ajaloos, kus on olemas miski, mis kõiki inimesi ühendab. Ikkagi ei suuda inimesed selle probleemi leevendamisega efektiivselt tegeleda, sest puudub ühine arusaam lahendusest. Krull on arvamusel, et kliimakriisi lahendamiseks ei ole vaja mitte revolutsiooni, vaid praeguse olukorra põhjal uue lähenemisega alustamist.

4. Timothy Morton

> „Siin on tänapäeva askeesi võti. „Ühtki asja ei saa täielikult ega otseselt tunnetada," ütleb Timothy Morton, „seepärast saab talle üksnes häälestuda, kas suurema või väiksema intiimsusastmega." […] Erootika on ökoloogika, ökoerootiline loogika. „Ökoloogiline tunnetus tähendab ettekavatsemata tagajärgede aimamist," ütleb Morton veel." (Krull 2020b: 19)

Üheks Hasso Krulli ja tema vaateid ökoloogia valdkonnas enim mõjutanud mõtlejaks on Timothy Morton (snd. 1968), kes on inglise keele professor Rice'i Ülikoolis. Tema peamised uurimisvaldkonnad on ökokriitiline kirjanduse ja kultuuri analüüs, keskkonna teema humanitaarvaldkonnas, sotsiaalse soo ja seksuaalsuse uuringud. Ta on välja andnud mitmeid raamatuid kirjandusökoloogia ja laiemalt ökokriitika teemadel. (The People of Rice) Mortoni loomingust on Krulli jaoks keskne tumeda ökoloogia kontseptsioon, mida ta analüüsib näiteks arvamusartiklis „Tume tulevik ja tume ökoloogia" (Krull 2021c). Morton esindab objektile suunatud ontoloogia vaadet, mis eitab inimese keskset rolli keskkonnas ja peab kõigi olendite olemust meie eest varjatuks (Krull 2022a). Krulli ja Mortoni vahelist suhet on märganud ka Peeter Laurits (Larin 2021: 37). Huvitav on, et Krull on Mortoni nime ja tsitaate kasutanud ka „Tänapäeva askeesis", mida ta ise peab luuleks.

4.1 Tume ökoloogia

Krull põhjendab ökoloogia vajalikkust nii: „Ökoloogia on seni alati olnud positiivne teadus. Nii nagu teisedki teadused, tahab ka ökoloogia jõuda kasulike teadmisteni, mis aitaksid meil oma elu korraldada ja midagi väärtuslikku luua. Need teadmised peaksid olema võimalikult täpsed ja usaldusväärsed." (Krull 2022a) Ökoloogia sõna pärineb kreeka sõnast *oikos*, mis tähendab „kodu", seega ökoloogia praktiliseks eesmärgiks on inimeste kaitse viisil, mida korrakaitseorganid ei paku. Keskkonna mõiste on osa ökoloogiast ning tähendab „see, mille keskel me oleme, millest me elame ja hingame ning tegelikult ka meie keskel, sest inimese sees on samuti loodus." (samas) Seega välistatakse variant, et loodus oleks inimesest eraldiseisev. Hetkel on aga ökoloogia muutunud negatiivseks teaduseks ja inimesed kasutavad looduslikke ressursse nii, et see tõotab inimeste eksistentsi varsti lõpetada. Seda näitab küll igapäevane elu, eriti teatud piirkondades, aga õudust tekitavad pigem teaduse

andmed selle kohta, kui halb on olukord. Timothy Morton proovibki leida vastust, kuidas selle ängistava tundega hakkama saada.

Ta pakub välja idee, et vaja on uut ökoloogilist mõtteviisi, mille sisse on arvestatud see, et tulevik on tume ja inimkond ei suuda enam kliimasoojenemise tagajärgi ära hoida. Üks variant on ökoloogiat eirata, sest sellisel juhul ei tundu kliimakriisi justkui olemas olevatki (Krull 2022a). Loodusvarade kasutamine majandusliku edu eesmärgil on ökoloogia eiramine. Tõenäoliselt tekib nii vastureaktsioon ja ärevus suureneb. Morton aga arvab, et inimesed peaks õppima „koos selle ängiga elama“ (samas). Lisaks ei tea me hetkel veel, kui hulluks olukord ikkagi muutub, seega veel on võimalik teatud aspektide osas midagi ette võtta. Elades praegusel viisil edasi ehk modernselt ja loodust kiiresti hävitades, ainult inimestele mõeldes, on tulevik eriti tume. Tuleb hakata arvestama kõigi teiste olendite ja ka taimede ning mikroorganismidega. See ongi Mortoni tumeda ökoloogia kontseptsiooni eesmärk: tulevane kooseksisteerimine (samas). Elu hetkel ei ole küll tume, vaid tulevik on, aga inimesed peaksid tegutsema nii, et kõik organismid saaksid edasi elada.

Kas selline mõtteviis ei pööra inimkonna arengut tagasi? Pigem võiks öelda, et ükski planeeti saastav tegu pole mitte saavutus vaid tagajärg. Krull mõtestab seda nii: „Kujutlus, nagu me võiks liikuda ajas tagasi, on niisama mõttetu kui kujutlus, et me liigume kuhugi edasi. Aeg ei ole ruumi pikendus.“ (Krull 2022a) Isegi kui mingid aspektid ökoloogiaga kooskõlalise elu juures meenutavad möödunud aegu, siis oleks elu ikkagi uutmoodi. Kõigile ühiskondadele läbi ajaloo on ühine olnud huvi ja tundlikkus keskkonna suhtes, mida Morton nimetab arheliitikumiks: oskus tulla toime teadmatuses. See võiks aidata inimestel toime tulla ka tumedas tulevikus. (samas) Siiski tekib siin vastuolu, sest teadmatust peetakse enamasti negatiivseks ja teadmist millekski, mille poole tuleb püüelda. Selle vastuolu lahendab lähenemine, et kui meil on teadmised, kuidas tumedas tulevikus toime tulla, siis pole vaja karta, milline see tume tulevik täpsemalt on.

4.2 Veider essentsialism ja ökognoosis

Veel üks kontseptsioon, mida Morton kasutab, on veider essentsialism. Essentsialismi mõiste pärineb juba väga varasest filosoofiast, täpsemalt Platonilt, ja Krull on selle kokku võtnud nii: „kuigi ma ise arvan teadvat, kes ma olen ja kuhu kuulun, on mul veel mingi

kaasasündinud olemus, sügavam essents, mis tegelikult määrab minu identiteedi, tahan ma siis seda või mitte.“ (Krull 2021a) Seega on see miski, mida inimesed ei näe, ja seega ei saa ka päris kindel olla, kas see on tegelikult ka nii. Morton aga ütleb, et kui uskuda asjade reaalsusesse, isegi kui need on inimese jaoks nähtamatud, siis seda võikski nimetada veidraks essentsialismiks. See vastandub arusaamale, et kui asja sisim olemus ehk essents on meile kättesaamatu, siis peaksime tegelema ainult asja väliste omadustega. (samas) Asjade essentsiga saab arvestada ja selle olemasolu uskuda ka siis, kui puudub tegelik ligipääs sellele.

Veidrat essentsialismi on vaja Mortoni maailmavaate, ökognoosise, jaoks (samas). Asjade olemine ja ilmumine on ökognoosises omavahel seotud, moodustades „kummalise silmuse“ (*strange loop)*, mille puhul toimib lakkamatu tagasiside ringlemine. Inimlik ja mitteinimlik on selle läbi seotud ja tekib „heteroafektsioon“. (Morton 2016: 98) Ökognoosise osaks on ka see, et inimene on üks asi teiste seas, ja kui inimene on hingestatud, siis on ka teised asjad hingestatud (Krull 2020a: 105). Pidades asju hingestatuteks tuleb ilmsiks see, miks nendega tuleb arvestada, et maailmas oleks tasakaal. Selleks, et mõista ökoloogilisi ohtusid, tuleb inimestel uuesti enda jaoks mõtestada, mis on asi (Morton 2016: 65). Eesti kirjanikest esindab ökognoosise seisukohta selgelt Valdur Mikita (samas: 106). Ökognoosise mõistet kasutab Krull ka Aare Pilve loomingut analüüsides (Krull 2022b: 293).

Ökognoosise abil saavad inimesed jõuda ka ökoloogilise teadlikkuseni: „Ökoloogilist teadlikkust on kõige parem seletada intiimsuse kaudu: see pole mitte tunne, et me kuulume millessegi suuremasse, vaid tunne, et me oleme teistele eluvormidele väga lähedal, isegi liiga lähedal, et nad on otse meie naha all.“ (Krull 2021a kaudu, H. Krulli tõlge) Siin kordub taas tõdemus, et inimene peab õppima eksisteerima koos mitteinimliku loodusega ja seda veel viisil, mis ei hävitaks ühtegi selle koosluse osapoolt. Morton peab õigeks toetada tumedat nihilismi (*dark nihilism*). See vastandub reipale nihilismile (*happy nihilism*), mille järgi on oluline vaid majandus ja inimene ei peagi loodusega arvestama. (Krull 2020a: 105) Seega on tumeda nihilismi fookuseks loodus ja majandus on teisejärguline või üldsegi tähtsusetu. Tume nihilism võib tunduda depressiivne, aga on sellest olenemata vajalik (Morton 2016: 117). Selline vastandus on sarnane Arne Næssi käsitlusele süva- ja lameökoloogiast, mille juurde tulen tagasi vastavas peatükis.

Parimaks näiteks ökognoosisest on sümbioos kui „kooselu millegi tundmatuga, mida me ei suuda kunagi täielikult tunnetada, kuid mis on ometi meie sisim olemus“ (Krull 2021a). Selline mõte, et miski elab meis või meie elame millegi sees, võib algul küll olla õõvastav, kuid sellega tuleks leppida. Näiteks võib mõte sellest, et meie enda soolestikus elab suur hulk baktereid, vastik tunduda, aga tuleb jõua arusaamisele, miks selline sümbioos vajalik on. Inimene ei pea täielikult mõistma sümbioosi eesmärki, kuid peab aktsepteerima seda, et teiste olendite ja loodusega kooskõlas elamine on möödapääsmatu.

4.3 Kuues väljasuremislaine

Miks aga ei tunne inimesed hirmu eesoleva kuuenda väljasuremislaine ees, mis ohustab ka inimesi ja on senistest kõige suurem (Cellabos et al. 2010: 1821)? Kas teadvus päästab inimesed? Pigem tundub, et ei, kuna puudub terviklik inimeste kollektiivne arusaam, mis ees ootab ja mida tehakse. See pole Mortoni arvates aga seotud ainult modernsusega. Antropotseen ehk inimeste suure keskkonnamõju probleem kerkis üles siis, kui inimesed hakkasid tegelema põllumajanduse ja karjakasvatusega: seda nimetatakse ka argilogistikaks. Need põhimõtted tuleb aga ümber teha, et õppida oma ökoloogilise keskkonnaga koostööd tegema, mitte selle üle enam võimutseda. (Krull 2021a)

„Agrilogistlik algoritm koosneb paljudest allrutiinidest: tuleb kõrvaldada vasturääkivus ja anomaalia, kehtestada piirid inimliku ja mitteinimliku vahel, maksimeerida olemasolu kui tähtsam ja kõrgem olemise mis tahes kvaliteedist.“ (Morton 2016: 46, H. Krulli tõlge) Olemasolu tähendab siin inimese eksistentsi ja õitsengut olenemata sellest, mille arvelt see tuleb. Seega on see justkui sõda looduse loomuliku korra vastu, sest umbrohi ja harimata maa proovitakse inimese võimu alla haarata (Krull 2021a). Inimesed peavad õppima oma argilogistlikku mõtteviisi aktiivselt teadvustama, sest muidu ei saa kuidagi nendele vastu hakata ja uuel moel toimida. Tulevase kooseksistentsi (inimeste, loomade, looduse vahel) võtmesõnadeks on vasturääkivustega leppimine ja kaksipidisus (inimene mõjutab ökoloogiat ja vastupidi) (Morton 2016: 143).

Vajalike muudatuste sisseviimiseks inimeste mõtteviisis ja tegutsemises on oluline tagasi tulla arheliitikumi mõiste juurde. See on „võimalikkuseruum“ ja see ei ole vaid midagi mineviku juurde kuuluvat, vaid oluline ka tänapäeval (Morton 2016: 80). Inimeste huvi

ümbritseva keskkonna vastu pole kuhugi kadunud, kuid inimeste suhtumine on tänapäeval looduse suhtes võimutsev, aga nii on see paraku olnud ka juba pikemat aega. Krull mõtestab seda nii: „Võime öelda, et arheliitikum on meie oma kiviaeg – see on see kiviaeg, milles elame ka meie, sest ta ei paigutu lineaarsesse aega.“ (Krull 2021a) Selline ruum pole ühemõtteline, nagu seda on argilogistlik ruum, vaid korraga võivad esineda ka vastandid. Näiteks mets ei pea olema ainult mets, vaid võib olla ka meie koduaed, aga miks mitte ka park. Arheliitikum on siin ja praegu, Mortoni veider essentsialism ja tume ökoloogia aitavad seda ära tunda. (samas) Ei saa eitada, et tegu on üsnagi keerukate konteseptsioonidega, mille täielikult mõistmine tundub vajavat sügavamale Timothy Mortoni filosoofiasse laskumist. Ometigi pole vaja neid termineid tunda selleks, et mõista kuuenda väljasuremislaine mastaapi ja ohtusid.

4.4 Mortoni seisukoht kliimakriisi osas

Timothy Morton peab kliimasoojenemisest tingitud maailmalõppu hüperobjektiks ehk selliseks objektiks, mis on ajaliselt ja ruumiliselt liiga suur, et olla inimese tajumisvõime jaoks haaratav (Krull 2020a: 77). Samamoodi on hüperobjektid väga suured arvud: kuigi inimeste arusaam sellest, et 16 on kaheksa korda suurem kui 2, on ilmselge, siis on ei ole niisama selge arvude 308740271 ja 459732 vahekord. Samamoodi saab inimene aru ilma muutumisest eri aastaaegade vahel või kohaliku pargi maha raiumisest, aga mitte aastakümnete pikkusest kliimasoojenemise protsessist ja selle mõjust erinevatele maailma piirkondadele tänapäeval ning tulevikus.

Hüperobjekti jaoks aga pole oluline, kas seda mõistetakse või mitte ja samuti pole inimestel võimalik hüperobjekti kulgemist mõjutada (Krull 2020a: 78). Kliimasoojenemist ei huvita see, kas inimene on selle põhjuseks (Puumeister 2020: 1095) Seega ei ole enam mõistlik väita, et kliimasoojenemise osas saab midagi ette võtta, et see „varsti“ meid ei hävitaks, sest see aeg on juba möödas ja „varsti“ ongi käes. Morton aga ei ole läbinisti pessimistlik, vaid on leidnud kliimasoojenemises ka ühe positiivse külje. Nimelt annab see võimaluse luua uus ontoloogia ja eetika, sest aitab inimesel taas avastada neid olendeid, kes elavad inimesega koos. (Krull 2020a: 78) Olenemata sellest on inimkonna ja teistel olendite väljavaated kõrge

kvaliteediga eluks Maal kliimakriisi valguses vägagi piiratud. Inimene on seega valiku ees: kas jätkata elu senisest madalama kvaliteediga või lasta endal koos planeediga hukkuda.

Miks on kapitalism ikkagi sellise musta tulevikuga olukorrani viinud? „Üks selgemaid lahendusi on tõdemus, et vigane on tänapäeval valitsev majanduskasvu idee, mis ei sobi kokku ühegi rohelise majandusmudeliga“ (Krull 2020a: 79). Majanduskasv toimub alati vähemal või suuremal määral loodusressursside arvel ja looduse seisukorra halvenemine jääb paraku sageli majanduskasvu uhkete numbrite varju peitu. Pole selge, millist majandusmudelit Morton või Krull täpsemalt eelistaks, kuid see peaks olema loodusega arvestav.

Timothy Morton on Krulli jaoks oluline mõtleja. Krull on tema seisukohti avanud mitmes erinevas kohas ja on nendega suures osas ise ka nõus. Kuigi mõtted kliimakriisist ja selle negatiivsetest mõjudest inimestele on ängistavad, siis Morton arvab, et see ebamugavus on see, mis võiks panna inimesed seda olukorda parandama. Ta kasutab väljendit tume ökoloogia, kuid ta ei arva, et maailm hetkel oleks tume, vaid seda, et kui inimesed oma eluviise ei muuda, siis on ühiskonna tulevik tume. Inimesed peavad oma argilogistilisest mõtlemisest lahti laskma, et helgem tulevik oleks võimalik.

5. Arne Næss

„Ometi ei tea ma ikka veel, kes on keskkonna keskel? Keskkond? Kas see olen mina? Kes ma olen? Oskan seda mõistatust ainult ühtmoodi lahendada: mina olengi keskkond. Keskkond on minukond. Keskkond on suur minukond. Aga imelik lugu – mida keskemal olen, seda väiksem ma ise olen. Ja keskkond on minu sees, suurmina keset väikemina.“ (Krull 2020b: 29)

Veel üks Krull vaateid ökoloogia valdkonnas mõjutanud mõtleja on Norra filosoof Arne Næss (1912–2009). Peamine, mille Krull on temalt üle võtnud, on süvaökoloogia mõiste ja sellega kaasnevate väärtuste komplekt. Huvitav on see, et nii Næss kui ka järgnevas peatükis vaatluse all olev Pentti Linkola elasid suurema osa oma elust muust maailmast suhteliselt isoleeritult looduse keskel. Kuigi Krullil pole Næssiga nii palju puutepunkte kui Mortoni või Linkolaga, siis on ikkagi oluline Næssi süvaökoloogia vaade, millega Krull suhestub. Kuigi Krull enamustes oma ökoloogiaga seotud tekstides otseselt süvaökoloogia mõistet ei kasuta, siis võib tema ökoloogilisi vaatepunkte üldiselt süvaökoloogilisteks nimetada.

5.1 Süvaökoloogia

Tõenäoliselt arvab suur osa inimestest, et elu on väärtus iseeneses. Raske on teisiti arvata, sest mõtlemise eeltingimuseks on elu ja seega tundub see ilmselgelt ka väärtus olevat. Kas teiste inimeste elu meie ümber on väärtuslik? Tundub nii, sest nendega on lihtne psüühiliselt samastuda, saada aru, miks nende elu on neile oluline. Raskem aga on mõista endast kaugemal asuvate inimene elu väärtust. Need inimesed on küll osa majandusnäitajatest, aga sageli nähaksegi nende väärtust vaid selles. Seega on elu saanud tähenduse „minu elu“, paraku ka rohelises liikumises osalejate ja ökoloogilise mõtteviisiga inimeste jaoks. (Krull 2009) Kui aga soovida kliimakriisi vastu hakata ja inimkonda veel pikalt jätkata, siis tuleb hakata mõistma kõigi inimeste elu väärtust. See ongi süvaökoloogia kese, kuid see arvestab ka kõigi teiste eluvormidega.

Seda, kuidas elu mõtestamine on ajas muutunud, kirjeldab Krull järgnevalt: „Elususe asemel on keskseks kriteeriumiks kas evolutsiooniliselt mõistetud „ellujäämine” (mis õigupoolest eeldab sõda ja hävitustööd) või siis ikkagi majanduslikud arvestused, mis tegelikult elususse mitte kuidagi ei puutu (majanduses pole ju tähtis, kas miski on elus või mitte, vaid kas seda

saab millegi muu vastu vahetada).“ (Krull 2009) Kumbki nendest kriteeriumitest ei arvesta looduse heaoluga. Næss eristas teineteisest süvaökoloogia (*deep ecology*) ja lameökoloogia (*shallow ecology*). Süvaökoloogia jaoks on oluline „revolutsiooniline, tervikväljaline ettekujutus“ ja eesmärgiks „biosfääriline egalitarism“, see peab inimest osaks keskkonnast. Lameökoloogia seevastu on inimesekeskne, oluline on „võitlus saastumise ja varude ammendumisega“ ning eesmärk säilitada „arenenud maade rahvaste tervist ja rikkust“. (Krull 2009 kaudu) Praegu elab suur osa inimestest lameökoloogia põhimõtete järgi, kuigi nad ei pruugi seda endale tunnistada. Fritjof Capra on süvaökoloogia kohta kirjutanud järgnevalt: „Süvaökoloogia silmis pole maailm eraldiseisvate objektide kogum, vaid omavahel fundamentaalselt seotud ja üksteisest sõltuvate nähtumuste võrk. Süvaökoloogia tunnistab kõigi elusolendite sisemist väärtuslikkust, inimesed on vaid üks eluvõrgustiku sõlmitusi.“ (Krull 2020a: 36 kaudu, H. Krulli tõlge)

5.2 Süvaökoloogia põhimõtted

Næss on koos George Sessionsiga loonud kaheksapunktilise platvormi, milles on lühidalt sõnastatud süvaökoloogia põhiideed. Teen siinkohal kokkuvõtte neist. Esiteks on kõigi liikide hea elu Maal väärtus iseeneses. Teiseks on eluvormide rikkus ja mitmekesisus väärtused iseeneses, sest need aitavad kaasa ka kõigi heale elule. Kolmandaks ei tohi inimesed seda mitmekesisust ära kasutada, kuna nad suudavad elada ka selleta. Neljandaks sekkuvad inimesed mitteinimlikku ellu liiga palju ja seda aina enam. Viiendaks on mitteinimliku elu paranemiseks vaja kahandada rahvaarvu. Kuuendaks on elutingimuste parandamiseks vaja muuta poliitikat, täpsemalt majanduse, tehnoloogia ja ideoloogia põhistruktuure. Seitsmendaks on ideoloogilise muutuse tuumaks see, et hakataks väärtustama elu kvaliteeti elatustaseme asemel. Kaheksandaks peavad kõik, kes nende punktidega nõustuvad, kaasa aitama. (Krull 2009 kaudu) Kuigi Krull mujal tekstides neile põhimõtetele ei viita, siis kumavad need ikkagi mitmelt poolt läbi. Näiteks neljas süvaökoloogiline idee on miski, mida Krull on mitmetes esseedes kaudselt kajastanud.

Kui inimkond hakkaks edaspidi tegutsema nendest põhimõtetest lähtuvalt, siis tõenäoliselt paistaks tulevik paarikümne aasta pärast juba helgem, kui see oleks praegusel viisil elamist ja majandamist jätkates. Süvaökoloogia rakendamine tähendaks seda, et mõistet elulisus

hakataks taas mõistma kui „kogu elu Maal“ ja mitte lihtsalt „minu elu“. Eriti oluline võiks selline muutus olla roheliste liikumiste tegevuses, kelle agenda on parandada looduse seisukorda, kuid kes hetkel ikkagi inimeste heaolu kõige olulisemaks peavad.

Nagu ka Mortoni puhul, tundub Krull Arne Næssi seisukohtadega suures osas nõustuvat. Kui Krull on otsustanud süvaökoloogia põhimõtted oma teksti sisse tuua, siis tundub kohane eeldada, et ta sooviks näha nende elluviimist ka Eestis. Kindlasti pooldab ta süvaökoloogiat ja tema jaoks on vastumeelne, kui laialdaselt on lameökoloogia vaade levinud. Viimane on tema meelest halb just seetõttu, et enamus inimesi ei saa sellest eristusest aru ja on justkui pimedas usus, et lameökoloogilisest lähenemisest võiks piisata selleks, et kliimakriisi süvenemisest pääseda.

6. Pentti Linkola

„Keskkonna hoidmine algab siis enese hoidmisest. Keskkonnakaitse on enesekaitse. Seadustest polegi siin abi. Kuidas ennast seadustega kaitsta? Seadus sekkub alles siis, kui kahju on juba sündinud. Keskkonnakaitseseadused on keskkonnakahjuseadused. Kahju küll.“ (Krull 2020b: 29)

Viimaseks autoriks, kellega suhestumist Hasso Krulli puhul vaatlen, on Pentti Linkola (1932–2020). Süvaökoloogia on oluliseks märksõnaks ka Linkola puhul, kuid teda võib pidada siin kajastatud mõtlejatest kõige radikaalsemaks. Linkola elas suure osa oma elust eraklikult looduse keskel ja teda on peetud pigem radikaalseks mõtlejaks. Kuigi tema ideed võivad paljudes inimestes tekitada pahameelt, siis on palju ka neid, kes temaga nõustuvad. Ei saa öelda, et Hasso Krull oleks igas asjas Linkolaga nõus, aga kuna nad uurivad sama valdkonda, siis on Linkola mõtted Krullile sobilikuks uurimise ja arutelu objektiks.

6.1 Hüperrealism ja normaliseeriv ühiskond

Hasso Krull on Pentti Linkolat nimetanud legendiks (2022b: 181). Linkola pidas kõige olulisemaks vooruseks mõistmist, aga enamus inimesi nii ei tegutse: „tegusid määravad afektid, mida tõese teadmise kohalolu ei mõjuta, välja arvatud muidugi juhul, kui see teadmine ise muutub afekteerituks, mis on võimalik ainult erandjuhtudel.“ (samas: 182) Seega proovis Linkola ise afekteerida ühe mõistmise, aga see tõi muidugi kaasa vastuolulisi reaktsioone. Ta esindas hüperrealismi, tegutses vastavalt keskkonnale ja olukorrale. Kuigi on väidetud, et ta lõi omaette utoopia, siis tegelikult arvestas ta just vastupidi ühiskonnavormiga, milles ta oli kasvanud, ning soovis tõestada seda, et juba olemasolevate vahenditega saaks seda vajalikul moel muuta.

Linkola väitis, et „roheline mõtlemine on maailmalõpu mõtlemine“ (Krull 2022b: 182 kaudu), sest see peab silmas majanduslik-poliitilist peavoolu ja kõige taandamist arvutustele. Krull väidab vastu, et tegelikult see nii pole, vaid inimesed elavad oma unelmates ja ei taha reaalsest maailmast midagi teada. Sama Linkola ka ei eitanud seda. Millisele tulemusele aga jõuaks siis, kui Linkola realismile lisada utoopiline mõõde? (samas: 183)

Félix Guattari on loonud eetilis-poliitilise programmi nimega ökosoofia, mis jaguneb keskkonna-, ühiskonna- ja vaimuökoloogiaks. Ökokriisiga tegelemiseks on selle kohaselt vaja revolutsiooni poliitikas, sest kasumimajandus ja jõuvahekorras viivas negatiivsete tagajärgedeni. Selle juures on ka vaja näidata, miks muudatuste abil saavutatav maailm on ihaldusväärne. (Krull 2022b: 183) Vaimuökoloogia puudutab inimese mõttemustreid ja arusaama ökoloogiast, kuid kõik kolm haru on omavahel ka seotud.

Vaimuökoloogia on oluline ka Linkola jaoks. Näiteks on ta koolihariduse kriitikana kirjutanud, et „vaimse kultuuri taandumine inimeste lähiümbrusest on meie aja silmatorkavamaid murekohti.“ (Linkola 2021: 26) Kuigi seda kirjutas ta aastal 1971, siis võib seda etteheidet esitada ka tänapäeval. Vaimse mandumise taga on Linkola meelest kaks peamist põhjust: loovate jõudude koondumine linnadesse ja suulise pärimuse hääbumine (Krull 2020b: 184). Kas Krull nõustub selle vastupanuga? Pigem mitte, aga samas ei kiida ta ka praegust koolisüsteemi. Ka põllumajandusega tegelejad sõltuvad suures osas masinatest ja kultuurist, seega peab Linkola lahenduseks panna vähem rõhku koolihariduse le ja rohkem füüsilisele tegevusele (samas: 185). Kuid samas töötab vaimuökoloogia Linkola vastu. Ta peab kasse „mõttetuteks linnumurdjateks“ (Linkola 2021: 65), kellest tuleks lahti saada, ja peab sobimatuteks naiste püüdlusi kultuurielus, eriti kui tegu on üksikute naistega (samas: 21). Krull väidab, et Linkola ajab siinkohal segamini tagajärje ja põhjuse. Mortoni sõnul on inimese ja kassi kooselu sümbioos, seega on kassi pidav inimene alateadlikult hakanud ökoloogiale mõtlema. (Krull 2022b: 185) Krull toetab selgemalt Mortoni seisukohta ja toob välja Linkola argumentatsiooni problemaatika. Kasside teema seostub Krulli vaatega loomade teema osas üldisemalt: inimene ei tohiks loomi endast eemale tõrjuda ja peaks nendega arvestama.

6.2 Ühiskonnaökoloogia

Saatuslikuks saab Linkola programmile ühiskonnaökoloogia. Ta toetab suurperede ühiskonda, rustikaalset elu, kus suur osa sõltub käsitsi valmistatud materjalidest. Selline elu aga toob inimestele nii psüühilisi kui ka füüsilisi probleeme, mille leevendamist Linkola samas ei soosi, isegi mitte looduslike traditsiooniliste vahenditega (Krull 2022b: 185–186). Selline distsiplinaarne ühiskond toimis 18. sajandil, kus olid „mõõtuandvateks vormideks

vangla, haigla ja hullumaja, valitsev printsiip aga oli normaliseerimine“ (samas: 186–187 kaudu). Sellises ühiskonnas pole inimeste vaimne tervis toetatud ja tegelikult pole toetatud ka füüsiline tervis. Selline ühiskond jõudis totalitarismini, sest selle suund on kontrolliühiskond. Linkola ühiskond ei saa olla utoopiline, sest see on normaliseeriv ja selle ainus eesmärk on ellujäämine ehk puudub ihaldusväärsuse aspekt. (samas: 187) Kuigi tema ühiskonnamudel võib tunduda ideaalne, siis ei saa seda kuidagi tulevikus rakendada, sest see ei arvesta kõigiga ja on inimestele liiga kurnav. Keskkonnasõbralik elu vajab inimeselt teatud mugavustest loobumist, aga mitte vaevalist elu.

Krulli meelest on huvitav, kuidas Linkola suhestub demokraatiaga: „Pentti Linkola on seega rinda pistnud tänapäeva demokraatia põhiprobleemiga: miks ei suuda süsteem, mille esmane väärtus on elu, hoida ega kaitsta elu? Täpsemalt, miks tänapäeva demokraatia hävitab elu?“ (Krull 2022b: 188) Lühidalt on ka siin põhjuseks modernne, planeedi varasid ülemäära kiiresti kasutav majandus ja tööstus, inimeste mõtteviis, nagu ei saakski järgnevaid põlvkondi olemas olema. Linkola eesmärgiks on poliitilise paradigma ümber kujundamine nii, et see mõjutaks ka inimeste eluviisi ökoloogiaga seoses. Näiteks peaks see hõlmama muutusi haridussüsteemis, kus iga aine põhiteema oleks „ligimesearmastus inimsuhteis ning loomade ja taimede õigused“ (Krull 2022b: 189 kaudu). Raske uskuda, et poliitikud seda tõsiselt võtaks, aga samas saab Linkola hästi pihta demokraatia peamisele valupunktile: kui edasi minna praegusel viisil, ei jää alles ka demokraatia (samas). Krull nõustub küll sellega, et intensiivne majandus on kliimale hävitav, aga ta ei ole nõus sellega, milliseid samme peaks edasi astuma. Linkola ja Krull erinevad selle poolest, et üks toetab ühiskondliku korralduse loomist ja teine vabamat, anarhistlikku revolutsiooni (Tüür 2021: 335).

Linkola mõtlemises oli olulisim see, et kui inimesed on afektide orjuses, siis saavad neid mõjutada vaid afekteeritud teadmised ja mitte tõesed teadmised. „Nii püüdis ta kokku panna pilti ühiskonnast, kus afekte pärsitakse jõuga – mitte selleks, et taotleda midagi põnevat, pöörast, ekstaatilist, vaid ei vältida halvimat. (Krull 2022b: 190)“ Seega ei pidanud ta kindlasti silmas utoopiat, kuigi veidi nii see tundub, pigem isegi ehk düstoopiana. Võib tunduda, et Linkola lihtsalt naljatab, kuid pigem mõtleb ta ühiskonnast tõsimeeli hüperrealistlikult ja selline trikitamine aitab tal tõsiasju inimeste teadvusesse viia (samas). Krull on öelnud, et Linkola vaadetes on romantilist irooniat: ta soosib ökotsiidi põhjustajate

karistamist kliimaaktivistide asemel, kuid see on irooniline, sest seda ei ole juhtumas (Krull 2022a). Suured muutused on võimalikud, kuid need algavad alati väikestest muutustest.

Erinevalt Næssi ja Mortoni seisukohtadest tunduvad mitmed Linkola omad Krulli jaoks vastumeelne olevat. Linkola uurimine tundub Krulli jaoks huvitav olevat seetõttu, et võrreldes teistega on tegu radikaalsema mõtlejaga. Samas tunduvad mitmed tema ideed, kuidas looduse olukorda parandada, Krulli jaoks vastuvõetamatud. Sellised on näiteks hariduse taandamine loodusearmastusele, vastumeelsus haritud naiste osas ja vaimse tervise hooletusse jätmine. Kõige suuremaks probleemiks Linkola vaadete juures on see, et need ei arvesta ühiskonna vajadustega. Seda, kas Linkola ka tegelikult oma tekste kirjutades naljatas, saab ainult arvata, kuid sellisel juhul on tegu üpris morbiidse huumoriga.

Kokkuvõte

Siinses töös vaatasin ökoloogiaga seotud vaatepunkte Hasso Krulli esseistikaks. Peamiselt puudutab ta kahte teemat ökoloogias: loomad ja kliimakriis. Loomade teemas esindab Krull vaatepunkti, et inimeste võimutsemine loomade üle pole sobilik ja see rikub looduse loomulikku tasakaalu. Kliimakriisi osas on ta arvamusel, et inimkond peab olukorra paranemise nimel küll oluliselt oma käitumist ja kultuuri muutma, kuid tema meelest peaks selleks vajalikud muudatused põhinema praegusel olukorral ja neid pole vaja revolutsiooniliselt alustada. Lisaks vaatasin töös seda, kuidas on kolm mõtlejat, Timothy Morton, Arne Næss ja Pentti Linkola, Krulli seisukohti mõjutanud ja kuidas ta nende arvamusi oma esseistikas kajastab.

Töös kasutasin ökokriitilist uurimisviisi. See oli siinses töös kohane, kuna ka uuritavad tekstid puudutasid ökoloogiat. Ökokriitika sobib hästi ka nende tekstide uurimiseks, mis otseselt ökoloogiat ei puuduta, et sealt ikkagi otsida jooni, mida saab ökoloogiaga seostada. Ökoloogia puhul on oluline, et uurimus on alati seotud mingi kohaga. Teemad, millega Krull tegeleb, tunduvad küll globaalsed, kuid ta mängib huvitavalt selle aspektiga, kuidas need teemad on erineva tähtsusega Eestis ja mujal maailmas üldiselt. Ta võtab kliimakriisi tõsisemalt, kui seda teeb enamus eestlasi, ja oskab tähelepanu pöörata sellele, et isegi kui me Eestis ei näe veel eriti tõsiseid kliimakriisi tagajärgi, siis teatud piirkondades ohustab see inimeste elusid juba tänapäeval, mitte kunagi tulevikus.

Loomade teema juures on Krulli jaoks oluliseks mõtlejaks filosoof Michel de Montaigne. Nagu ka Montaigne'i jaoks, on Krulli meeles vale see, kuidas inimene soovib upsakusest end jumalaga samastada, ja seega ei hooli loomadest ning kasutab neid enda heaoluks ära. Loomade tööstuslikus mahus kasutamine põhjustab ka liikide väljasuremist, mis omakorda ohustab teiste liikide elujõulisust. Krull oskab näha laiemat pilti ökoloogiliste teemade juures ja selline süsteemi kõigi osakeste suhete arvesse võtmine on ökoloogiale omane uurimisviis. Samal ajal aga, kui inimene proovib loodust valitseda, ta ikkagi ka kardab seda. Kultuur ei ole kriteeriumiks, mis inimest muust loodusest eristaks, sest kultuuri tekkes on rolli mänginud ka loomad ja loodus. Krull toob oma esseedesse sisse ka mitmeid loomaõiguslikke mõtlejaid ja organisatsioone, tunnustades nende tööd. Tema meelest on väär, kuidas

loomaeetika küsimusi meedias arutatakse, sest loomade heaolu asemel on nende arutelude keskmes tegelikult ikkagi inimeste heaolu ja otsitakse vabandusi selleks, miks loomade ärakasutamist jätkata.

Sellest, kuidas Krull kirjutab loomade ja loomakaitse teemast, paistab juba selgelt välja see, kuidas ta ka üldiselt ökoloogia teemasid käsitleb. Ta toob oma tekstidesse rohkelt sisse seda, mida teised olulised mõtlejad nende teemade osas arvanud on. Kui ta nende arvamustele vastu ei vaidle, vaid lihtsalt kajastab neid, siis tundub, et ta on nende seisukohtade osas nii toetav, et järelikult ta jagab neid seisukohti. Samas kui ta mõne mõtlejaga ei nõustu, siis ei suhtu ta ka nendesse halvustavalt, vaid analüüsib nende ideid, jäädes ikkagi positiivseks selle suhtes, kuidas erinevad arvamused debatti edasi viia aitavad. Krull ei kipu kusagil oma arvamust avaldama otseselt väljendades, et tegu on tema enda konkreetse seisukohaga. See, mida ta ise arvab, on alati osavalt põimitud teiste ideedega.

Selline lähenemine ilmneb ka siis, kui Krull analüüsib kliimakriisi teemat, kuid seal toetub ta teistele mõtlejatele veidi vähem. Samas on tegu ka laiema teemaga, mis tugineb suuresti üldtuntud faktidele. Krull kritiseerib, kuidas inimkond hetkel enda hävitamise suunas töötab, sest loodusvaradesse suhtutakse kui vaid ressurssi, mida kasutada majandusliku edu saavutamise tarbeks. Kui inimesed näeks loodust väärtuslikuna selle loomulikus olekus, mitte ei väärtustaks ainult selle kasutusvõimalusi, siis inimesed ei kasutaks loodusvarasid nii suures koguses. Krulli meelest peab areng algama sellest, et tuleb teha kultuurimuutus ja lõpetada vaid majanduskasvu poole püüdlemine. Samas ei pea ta vajalikuks praeguse korra hävitamist, vaid selle põhjal teistsuguse kultuuri juurutamist. Selleks, et hakata loodusega kooskõlas elama, peab inimene küll loobuma mitmetest mugavustest, kuid see ei võrdu barbaarsete eluviiside juurde pöördumisega. Mõtlejatest nõustub Krull kliimakriisi küsimuses Dieter Helmiga, kes on arvamusel, et inimesed peavad hakkama arvestama ka looduskapitaliga.

Milline mõtleja on Krulli ökoloogia vaatepunkte mõjutanud kõige enam? Tõenäoliselt on selleks Timothy Morton, sest viiteid tema tekstidele leiab Krulli esseedest päris mitmeid. Morton on loonud tumeda ökoloogia kontseptsiooni, mille kohaselt on eluterve tunda kliimakriisi osas ängistust, kui inimene suudab selle ebameeldiva emotsiooni baasilt hakata oma valikuid muutma. Kui inimene seda aga ei tee ja jätkab loodusressursside kasutamist

majanduse kasvatamiseks, siis ärevus kriisi ees sellest ainult suureneb. Ka Morton on nõus, et olukorra päästmiseks ei pea inimesed kõigist mugavustest loobuma. Inimesed peaks õppima elama ja leppima teadmisega, et nad elavad teiste eluvormidega lähestikku koos, sest vaid sellisel viisil on võimalik jätkata elu ilma ühtegi osapoolt kahjustamata.

Lisaks Mortoni ja Krull vahelisele suhtele uurisin töös seda, kuidas Krull suhestub Arne Næssi ja Pentti Linkolaga. Mõlema puhul neist on tegu mõtlejatega, kes suurema osa oma elust elasid ülejäänud ühiskonnast suhteliselt eraldatult ja looduse keskel. Næssi ideede seast on Krulli jaoks kõige tähtsam lame- ja süvaökoloogia eristus. Nii Næss kui ka Krull on arvamusel, et enamik inimesi mõistab ökoloogiat lameökoloogia tähenduses, kuid nii jääb küsimuse keskmesse ikkagi vaid inimeste heaolu ja huvide rahuldamine. Selle asemel tuleks levitada süvaökoloogilist mõtteviisi, mis arvestab ka kõigi teiste eluvormidega ja mis aitaks kliimakriisi leevendada. Eriti oluline on looduses elamise asjaolu Linkola puhul, sest ta oli tugevalt vastu tänapäevases ühiskonnas levinud standardsele koolisüsteemile ja sellele, et naistel on õigus perekonna loomise asemel end akadeemiliselt väljendada. Nagu suur osa inimestest, peab Krull Linkola vaatepunkti liiga radikaalseks, kuid samas peab ta oluliseks seda, millise panuse Linkola andis ökoloogiaalasele debatile.

Hasso Krull läheneb oma esseistikas ökoloogiale peamiselt kahe nurga alt. Loomade osas tundub ta esindavat loomaõiguslikku seisukohta, aga mitte ainult. Ta ei pea seda, et inimesed peaks lõpetama oma võimutseva rolli hoidmise loomade osas, oluliseks mitte ainult loomade heaolu jaoks, vaid ka selleks, et säiliks liikide mitmekesisus ja taastuks looduslik tasakaal liikide vahel. Teisalt huvitab teda ka üldine kliimakriisi probleem. Huvitav on selle juures see, et ta ei pea kliimakriisi eitajaid mitte arrogantseteks, vaid usub, et nad lihtsalt arvavad, et kliimakatastroof on juba toimunud. Peamiselt väljendab Krull oma seisukohti läbi selle, et ta uurib, mida on teised mõtlejad kirjutanud teda huvitavate teemade kohta. Kindlasti on ka Krull ise mõtleja, kes on ökoloogilistes teemades pädev. Krulli esseistikat oleks põnev uurida ka teiste nurkade alt peale ökoloogia. Lisaks saaks siinse töö põhjal uurida ökokriitilisel meetodil Krulli luulet.

Kirjandus

Cellabos, Gerardo; Garcia, Andres; Ehrlich, Paul R. 2010. The Sixth Extinction Crisis

Loss of Animal Populations and Species. *Journal of Cosmology*, 8, 1821–1831.

Fridolin, Evelyn 2015. *Peipsi-kirjanduse geokriitiline analüüs*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, https://dspace.ut.ee/handle/10062/47837?show=full (15.04.2023).

Glotfelty, Cheryll 1996. Introduction. *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Georgia: University of Georgia Press. xv–xxxvii.

Hedberg, Yolanda et al. 2015. Chromium released from leather - I: exposure conditions that govern the release of chromium(III) and chromium(VI). *Contact dermatitis*, 72(4), 206–15.

Krull, Hasso 2009. Elusus ja süvaökoloogia. *Sirp*, 03.09.

Krull, Hasso 2016. Mõistatuse sild. Tartu: Kaksikhammas.

Krull, Hasso 2020a. Imelihtne tulevik. Tartu: Vabamõtleja.

Krull, Hasso 2020b. Tänapäeva askees. Tartu: Kaksikhammas.

Krull, Hasso 2021a. Argilogistika ja arheliitikum. Timothy Mortoni veider essentsialism. *Müürileht*, 16.06.

Krull, Hasso 2021b. Loom. *Tuleviku jumalad: ontoloogiline sõda ja häälestumise kunst*, https://www.uttv.ee/naita?id=32120 (29.01.2023)

Krull, Hasso 2021c. Tume tulevik ja tume ökoloogia. *Postimees*, 04.10.

Krull, Hasso 2022a. Hasso Krull: võimalikkuse ruum on praegu väga avar. Intervjuu Tiia Kõnnussaarele. *Universitas Tartuensis*, juuni.

Krull, Hasso 2022b. Nimetu kogukond. Tartu: Kaksikhammas.

Larin, Lea 2021. Peeter Laurits, „Biotoopia“ korraldaja. *Sirp*, 20, 37.

Lehari, Kaia 1997. Ruum. Keskkond. Koht. – Eesti Kunstiakadeemia Toimetised 5. Tallinn: Virgela.

Linkola, Pentti 2021. *Teisitimõtleja märkmed*. Rahvusliku ehituse selts.

Masing, Viktor 1992. *Ökoloogialeksikon*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

McDowell, Michael J. 1996. Bakhtinian Road to Ecological Insight. *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology.* Georgia: University of Georgia Press. 371–393.

Morton, Timothy 2016. Dark ecology: For a logic of future coexistence. Columbia University Press.

Mägi, Maris 2017. *Vilsandi-kirjanduse geokriitiline analüüs*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool, https://dspace.ut.ee/handle/10062/56952 (13.01.2023).

Ojam, Indrek n.d. Hasso Krull. *Estonian Writers' Online Dictionary*, https://sisu.ut.ee/ewod/k/krull (28.01.2023)

Puumeister, Ott 2020. Võitlus mõistuse eest. *Akadeemia*, 6, 1092–1101.

Singer, Peter 2021. Loomade vabastamine. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Susi, Joosep; Tomberg, Jaak 2021. Kirjutus ja ettekirjutus. *Vikerkaar*, 9, 115–120.

The People of Rice. Morton, Timothy. Rice University, https://profiles.rice.edu/faculty/timothy-morton (30.01.2023)

Treier, Heie Marie 2019. Sujuv sissejuhatus iseseisvusesse: Hasso Krulli panus 1990. aastate kunsti. *Hasso Krulli mõistatus.* Koost. Neeme Lopp. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 22–27.

Tüür, Kadri 2000. Kirjandusökoloogia kohasusest. *Koht ja paik I*. Estonian Academy of Arts Proceedings 8. Toim. Kaia Lehari, Virve Sarapik. Tallinn: Estonian Academy of Arts 2000, lk 172–176.

Tüür, Kadri 2021. Vaba mõtlemine, keeruline lugemine. *Keel ja Kirjandus*, 4, 331–336.

Velsker, Mart 2019. Nastik teab. *Hasso Krulli mõistatus.* Koost. Neeme Lopp. Tallinn: Tartu Ülikooli Kirjastus, 16–20.

Vesselov, Joosep 2020. Kosmose kohtlemise käsiraamat. *Värske Rõhk*, 65, 103–107.

Viik, Tõnu 2019. Hasso Krulli lugemine. *Hasso Krulli mõistatus.* Koost. Neeme Lopp. Tallinn: Tartu Ülikooli Kirjastus, 40–44.

Vilu, Tõnis 2014. *Ökokriitilise analüüsi võimalustest Uku Masingu loodusteksti „Mälestusi taimedest“ näitel*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/42415/Tonis_Vilu_MA.pdf (14.01.2023)

Võõrsõnade leksikon. http://www.eki.ee/dict/vsl/vsl.html

Summary

Ecological Perspectives in Hasso Krull's Essays

The aim of this thesis is to analyse Hasso Krull’s essays from an ecocritical perspective. Krull is an Estonian writer mostly known for his poetry. His essays have usually been seen as an extension of his poetry and other issues in his work have not been analysed separately from poetry. Krull, however, is clearly interested in ecological issues, mainly the treatment of animals and the climate crisis. He supports the animal rights movement and thinks that it is wrong that people want to exercise power over animals instead of respecting and caring for the natural balance between the different species, humans, and animals. He thinks that the human race should, starting from the base of our current situation, develop a new culture that takes nature into account,

Krull’s essays tend to explain what other thinkers have written about the topics that he addresses. In this thesis I analysed his relations with three thinkers: Timothy Morton, Arne Næss and Pentti Linkola. Krull mostly agrees with the first two. He does not agree so much with Linkola. He associates his own ideas, for example, with Morton’s dark ecology concept: it is constructive to feel anxiety about climate change crisis if this stimulates necessary changes. Arne Næss makes the distinction between shallow ecology that puts the needs of people first, and deep ecology that takes into consideration the Earth’s ecosystem as a whole. Both Næss and Krull support the second option, an option that the majority of people do not even see. Linkola has more radical views, which makes it harder to relate to him. His ideas about how to address a critical problem are too far removed from the current situation.

Hasso Krull is a well-respected writer and thinker with a concern for ecological perspectives. The ecocritical approach was, therefore, a productive and interesting way to explore his essays.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Heldi Marleen Lang

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Ökoloogilised vaatepunktid Hasso Krulli esseistikas“, mille juhendaja on Mart Velsker, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Heldi Marleen Lang

01.06.2023